

Bilten **VelikiMali**

**Tema broja:
PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM**

Urednica:

Kosana Beker

Tekstove priredile:

Kosana Beker, Dragana Ćirić Milovanović

Stručne saradnice:

Nataša Milojević, Valentina Zavišić, Biljana Janjić

Fotografije:

Mark Schneider, Petar Opačić, arhiva organizacije VelikiMali

Ilustracija na naslovnoj strani:

Teodora Gajić Bakić i Ivan Grubanov

Izdavač:

Inicijativa za inkluziju VelikiMali, Žarka Zrenjanina 10, 26000 Pančevo, Srbija

Email:

office@velikimali.org

Website:

www.velikimali.org

Dizajn i priprema za štampu:

Mlađan Petrović

Štampa:

Manuarta, Beograd

Tiraž:

1000

Maj 2010. godine

U okviru projekta „Stvaranje pravnog okvira i aktivnosti zastupanja u cilju unapređenja realizacije prava dece i odraslih sa invaliditetom u Srbiji“

U saradnji sa Mental Disability Rights International, <http://www.mdri.org/>

Uz podršku Delegacije Evropske unije u Srbiji, <http://www.europa.rs>

Publikacija je nastala uz podršku Evropske unije. Sadržaj publikacije je odgovornost Inicijative za inkluziju VelikiMali i ne odražava stavove i mišljenje Evropske Unije

INKLUZIJA NIJE ISKLJUČIVANJE

Inkluzija je budućnost.

Inkluzija je pripadanje jednoj rasi,
Ljudskoj rasi.

Inkluzija je osnovno ljudsko pravo.
Inkluzija je borba da shvatimo
kako da živimo jedni sa drugima.

Inkluzija nije nešto što radimo
nekome ili za nekoga.
To je nešto što radimo jedni sa drugima.
Inkluzija nije osoba.
„inkluzivno dete“.
To nije program.
To nije pridev.
Nije dodatak.
Inkluzija je imenica.

Inkluzija nije nešto što radimo po malo.
Ili jeste ili nije.
To nije hir.
To nije pokret prolazne popularnosti.
To je trend; sličan demokratiji.
„Sloboda i pravda za sve“.
A sve znači SVE.
I tu nema nikakvih „ALI“!

Inkluzija je suprotno od isključivanja.
Inkluzija nije isključivanje.
Inkluzija je fer igra, razum,
Lepo vaspitanje, težak rad.

Inkluzija je elegantna u svojoj jednostavnosti
I kao ljubav predivna u svojoj kompleksnosti.

Inkluzija je borbeni poklič, poziv roditelja,
Plač deteta da bi bilo dočekano,

Zagrljeno,
Voljeno,
Hvaljeno,
Nagrađeno,
Voljeno kao dar,
Kao čudo, kao blago.

Inkluzija nije trošenje novca na izgradnju novih zatvora,
Institucija,
Domova,
Kolektivnih centara,
Već je ulaganje u prave domove,
Pravi život, prave ljude, sve ljude.

Inkluzija je bol
Borba
Zadovoljstvo
Suze
Bol
Tugovanje
Slavljenje!!!

Inkluzija je brod koji još uvek nije sagrađen.
To je novi brod.
Onaj koji ćemo sagraditi zajedno.

Inkluzija je kao odličan džez bend,
Kao orkestar
Uvežban da melodije
Izvodi u harmoniji.
Inkluzija je kaleidoskop različitosti,
Delići boje, zvukova, oblika, veličina.

Inkluzija je budućnost.

Marsha Forest Centre
Inclusion. Family. Community
www.inclusion.com
inclusionpress@inclusion.com

ZANEMARENA KRIZA LJUDSKIH PRAVA: OSOBE SA INTELKTUALNIM SMETNJAMA SU JOŠ UVEK STIGMATIZOVANE I ISKLJUČENE¹

THOMAS HAMMARBERG, komesar za ljudska prava

Osobe sa intelektualnim smetnjama su među najmarginalizovanijim. Čak i danas je njihov tretman očigledno nehuman od zemlje do zemlje, čak i u Evropi. Oni imaju ograničene mogućnosti da se njihovo mišljenje čuje, što je doprinelo da situacija u kojoj se nalaze postane skrivena kriza ljudskih prava. Vreme je da donosioci političkih odluka prestanu da ignorišu ove ranjive građane. Pre nego što se utvrde politički stavovi, neophodno je pojasniti različite vrste teškoća i primenjivati relevantnu terminologiju. Mora se napraviti razlika između osoba sa psihijatrijskim problemima (na pr. šizofrenija i bipolarni poremećaj) i onih sa intelektualnim smetnjama (na pr. ograničenja koja su prouzrokovana, između ostalog, Daunovim sindromom).

Iako ima nekih ljudi sa intelektualnim smetnjama koji imaju i problema sa mentalnim zdravljem, ove dve vrste smetnji su različite, imaju različite uzroke i efekte i samim tim određuju različite potrebe.

Iako su osobe sa svim vrstama invaliditeta izložene povredama ljudskih prava, ja ću se ovde usredsrediti na one sa intelektualnim smetnjama. Ono što je uobičajeno za njih je snižen nivo intelektualnog funkcionisanja što može da utiče na učenje i govorne sposobnosti, kao i na socijalne veštine.

Eksperti za različite vrste invaliditeta i zdravlja svakako naglašavaju da se stepen smetnji mnogo razlikuje između osoba i da zato mora da se izbegne generalizacija. Odgovor mora da bude individualizovan.

Ključno je da osobe sa intelektualnim smetnjama, isto kao i sva druga ljudska bića, imaju pravo na ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i sloboda. Ovo je, takođe, jednostavan zahtev formulisani na izuzetnoj konferenciji Svetske zdravstvene organizacije u Montrealu pre pet godina. Među učesnicima bile su i osobe sa intelektualnim smetnjama, njihovi predstavnici, članovi porodica, osobe koje im pružaju različite usluge i drugi stručnjaci².

Usvojena Montrealska deklaracija o intelektualnim smetnjama naglašava stvari koje ne bi trebalo dovoditi u pitanje, ali koje su ostale zanemarene do tada i, zapravo, još uvek nisu ozbiljno prihvaćene.

Deklaracija poziva vlade da primenjuju dogovorene norme ljudskih prava za osobe sa intelektualnim smetnjama, da ih konsultuju o relevantnim zakonima, po-

¹ Savet Evrope, http://www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints/090914_en.asp, pristupljeno 18. maja 2010. godine, sa engleskog prevela Dragana Ćirić Milovanović

² Sastanak je organizovala Svetska zdravstvena organizacija i Pan-američka zdravstvena organizacija, 5-6. oktobra 2004. godine, tekst Deklaracije je dostupan na www.declaracionmontreal.com

Foto Mark Šnajder

Ovi predlozi su ostvareni samo delimično. **Tokom poseta državama članicama Saveta Evrope morao sam da zaključim da su osobe sa intelektualnim smetnjama još uvek stigmatizovane i marginalizovane, da su one retko konsultovane pa čak ni saslušane, da je veliki broj njih i dalje zatvoren u zastarelim, nehumanim institucijama, kao i da pokušaji da se obezbede usluge stanovanja i drugi servisi u zajednici nailaze na prepreke i kasne.**

Uslovi u nekim od „domova socijalne zaštite“ su užasni u mnogim državama širom Evrope. U tim segregisanim institucijama pruža se vrlo malo rehabilitacije, ukoliko je uopšte ima. Nije redak slučaj da su osobe sa intelektualnim smetnjama smeštene zajedno sa osobama koje imaju psihijatrijske probleme i da im se nepotrebno daju sedativi protiv njihove volje. One se u nekim slučajevima lišene slobode i ponašaju se prema njima kao da su opasne.

Mnogi domovi su odsečeni od spoljašnjeg sveta. Intelektualne smetnje – slično kao i druge smetnje – nose sa sobom stigm i mnoge od ovih osoba su porodice napustile zbog sramote i nedostatka alternativa.

Osoblje u ovim institucijama je skoro uvek loše plaćeno. I pored toga, sreo sam mnogo posvećenog i brižnog osoblja koje daje sve od sebe raspoložujući ekstremno ograničenim sredstvima. Skoro bez izuzetka, oni naglašavaju potrebu za većom političkom podrškom i razumnijim sredstvima. Iako su mnoge vlade usvojile akcione planove na ovom polju, oni nisu na odgovarajući način finansirani. Mnogi planovi nisu ni nadgledani na odgovarajući način, nemaju političku pažnju i samim tim nema ni praćenja njihovog ostvarivanja.

Ideja deinstitutionalizacije ipak nije prošla bez odziva. U Albaniji sam, na primer, zapazio da je proces preseljenja osoba u manje kućne zajednice već dao zadovoljavajuće rezultate. U Makedoniji³ je usvojena ambiciozna strategija, a veliki napori uloženi su i u Srbiji – iako neke porodice nisu bile u stanju da svoje srodnike prime nazad kući.

³ U originalu se koristi „the former Yugoslav Republic of Macedonia“ – bivša Jugoslovenska Republika Makedonija

litikama i planovima i da preduzimaju korake da osiguraju njihovu punu inkluziju i pravo da učestvuju u društvu.

Osim toga, Deklaracijom je traženo od vlada da odvoje dovoljna sredstva i da pruže neophodnu podršku osobama sa intelektualnim smetnjama i njihovim porodicama, da ojačaju njihove organizacije, kao i da razviju programe obrazovanja, treninga i informisanja za njih.

Očigledno su potrebni veći napori da se pripreme takvi koraci i da se razviju odgovarajući servisi na lokalnom nivou – u saradnji sa organizacijama koje zastupaju osobe sa invaliditetom. Mora biti jasno da život u široj zajednici možda neće biti lak, čak i za one koji nisu bili institucionalizovani. Predrasude prema osobama sa intelektualnim smetnjama su vrlo raširene.

Određen napredak napravljen je u slučaju dece u procesu deinstitutionalizacije, terapije i rehabilitacije. **Sramni kolektivni domovi za decu sa smetnjama u razvoju se polako ukidaju i u zemljama istočne Evrope, gde su oni bili uobičajeni. Sve evropske vlade su prepoznale da takve institucije nisu dobre za decu.**

Ipak, naučeno je i da zatvaranje ovih domova mora da se obavi sa velikom pažnjom da bi se izbeglo da se institucionalizovanoj deca nanosi još više štete. Nadalje, postoji potreba da se preduzmu mere da se stvore alternative, što uključuje napore da se izgradi podrška porodicama, da se uspostavi sistem unapređene brige za decu i za praćenje njegovog funkcionisanja.

Uprkos napretku tokom proteklih godina kada je reč o dečijim pravima uopšte, suviše malo je urađeno da se deci koja imaju intelektualne smetnje pruža dovoljna pažnja, briga i podrška. Nije posvećena dovoljna pažnja naporima da se utvrde problemi u ranom uzrastu u cilju podsticanja rane intervencije. Školovanje je dodatni problem. **Vrlo malom broju dece sa intelektualnim smetnjama ponuđena je specijalizovana pomoć usmerena na konkretno dete u redovnim školama, dok „specijalne škole“ – segregisan sistem koji je često početak doživotne društvene isključenosti – ostaju pravilo. Mnogoj deci uopšte nije omogućeno da ostvare svoje pravo na obrazovanje.** Na primer, Evropski komitet za socijalna prava zaključio je da je deci sa intelektualnim smetnjama koja žive u domovima za decu sa mentalnim teškoćama u Bugarskoj uskraćeno pravo na obrazovanje⁴. Zdravstvena zaštita kako za decu, tako i za odrasle sa intelektualnim smetnjama je još jedan ozbiljan problem. Osobe sa intelektualnim smetnjama mogu imati veće zdravstvene potrebe od drugih. **U isto vreme, one se često susreću sa diskriminacijom od strane zdravstvenog sistema, osoblje odbija da im pruži jednaku zdravstvenu negu kao i drugima i ne uspeva da na odgovarajući način komunicira sa osobama sa intelektualnim smetnjama.** Rezultat je da je zdravstvena briga koju oni dobijaju lošeg kvaliteta i da njihovi zdravstveni problemi ne budu otkriveni. Postoje indikacije da se kod njih očekuje kraće trajanje života i više stope morbiditeta nego kod prosečne populacije. Rezultat svega ovoga je da zdravstveni sistem ne uspeva da zadovolji specifične potrebe osoba sa intelektualnim smetnja-

⁴ Evropski komitet za socijalna prava (ECSR), Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) protiv Bugarske, Žalba br. 41/2007, Odluka od 3. juna 2008. godine. Specijalni izvestilac o pravu na obrazovanje je takođe dao preporuke o inkluzivnom obrazovanju osoba sa invaliditetom. Pogledati Pravo na obrazovanje osoba sa invaliditetom, 19. februar 2007. godine, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/G07/108/92/PDF/G0710892.pdf?OpenElement...>

ma. Odrasli sa makar i najmanjim intelektualnim smetnjama diskriminirani su na tržištu rada, čak i za poslove za koje imaju kvalifikacije i veštine da ih rade. Naponi da se obezbede mesta za „zaštićeno“ zapošljavanje, nažalost, u nekim slučajevima još više doprinose izolaciji ovih osoba. Takođe je malo učinjeno da se razvije širok, na pravima zasnovan pristup problemu poslovne sposobnosti osoba sa intelektualnim smetnjama. Moguće je da je u prirodi ovih smetnji da se problemi javljaju u odnosu na to kako pojedinac predstavlja sam sebe pred vlastima, u bankama i drugim sličnim institucijama. **To ipak nije opravdanje za politiku rutinskog lišavanja poslovne sposobnosti osoba sa mentalnim smetnjama i za njihovo stavljanje pod starateljstvo, što ih dovodi u položaj u kojem nemaju pravo glasa u donošenju važnih odluka koje utiču na njihove živote.**

Sledeći veliki problem je da su porodice koje imaju članove sa intelektualnim smetnjama često prepuštene same sebi, uprkos njihovoj važnoj ulozi u negovanju i brizi za osobe sa intelektualnim smetnjama, kao i mogućnosti da ih razumeju i da komuniciraju sa njima.

Tužna posledica je ponekad da roditelji i drugi članovi porodice jednostavno ne mogu da se snađu i da se osoba sa smetnjama posmatra samo kao teret. U nekim državama porodice pokušavaju da svoju odraslu decu sa intelektualnim smetnjama daju na čuvanje i da ih pošalju u instituciju, jer žele da budu sigurni da će njihovo odraslo dete preživeti onda kada roditelji više ne budu u stanju da brinu o njemu.

U jednom aspektu je ipak načinjen značajan napredak od Montrealskog sastanka iz 2004. godine. Mi sada imamo međunarodne ugovore koji uključuju odredbe o pravima osoba sa intelektualnim smetnjama. Sve države treba da ratifikuju Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija i sve članice Saveta Evrope treba da konstruktivno odgovore na Akcioni plan 2006-2015 da bi promovisali prava i puno učešće osoba sa smetnjama u društvu.

Hitno treba preći sa reči na dela i obezbediti da se neophodni koraci zaista i sprovedu. Konvencija Ujedinjenih nacija zahteva od država da uspostave mehanizme kojima će da koordiniraju sve postupke vlade, da uspostave efikasan sistem nezavisnog monitoringa i da pozovu civilni sektor – i naročito same osobe sa smetnjama i njihove organizacije da uzmu učešća u monitoringu⁵.

Takve mere će pomoći da se spreči stigmatizacija i marginalizacija osoba sa intelektualnim smetnjama i da se ohrabri njihovo učešće i integracija u društvo do maksimalno mogućeg nivoa. Ova promena će naše društvo učiniti mnogo humanijim.

⁵ Član 33. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

EVROPSKA SOCIJALNA POVELJA⁶ – MDAC⁷ PROTIV BUGARSKÉ LEA ŠIMOKOVIĆ

Evropska socijalna povelja je dokument kojima se štite osnovna ekonomska i socijalna prava (pravo na rad, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, socijalno osiguranje i slično). Srbija je ratifikovala Revidiranu Evropsku socijalnu povelju u maju 2009. godine. Ni ovaj dokument ne predviđa mogućnost podnošenja individualnih žalbi Evropskom komitetu za socijalna prava, ali protokol uz povelju, kao i revidirana povelja predviđaju mogućnost podnošenja kolektivnih žalbi/predstavki. Srbija je prihvatila najveći broj obaveza iz Povelje, ali nije prihvatila mogućnost podnošenja kolektivnih predstavki. Inače, mogućnost podnošenja kolektivnih predstavki je data nevladinim organizacijama koje imaju participativni status pri Savetu Evrope, međunarodnim organizacijama koje okupljaju udruženja poslodavaca i nacionalnim sindikatima. Civilni sektor u Srbiji je ostao bez mogućnosti podnošenja kolektivnih žalbi Evropskom komitetu za socijalna prava, a država jedino ima obavezu da podnosi periodične izveštaje⁸ Komitetu.

Ipak, možemo da smatramo napretkom ratifikaciju Povelje, jer je Srbija preuzela obaveze koje treba da ispuni, bez obzira da li postoji mogućnost podnošenja kolektivne žalbe ili ne. Evropska socijalna povelja nema snažan mehanizam za implementaciju i smatra se dopunom Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima.

Ovde ćemo predstaviti slučaj MDAC protiv Bugarske, koji može da bude poučan za Srbiju jer sprovodimo slične reforme, a obavezuju nas odredbe Povelje i drugih međunarodnih dokumenata.

MDAC v. Bugarska⁹

MDAC navodi da je Bugarska prekršila član 17. stav 2. *pravo dece i mladih na obrazovanje*, sam i u vezi sa čl. E *nediskriminacija*. Bugarska je prekršila navedene članove time što nije omogućila osnovno obrazovanje deci koja imaju srednje i teške mentalne/intelektualne teškoće, a žive u državnim rezidencijalnim ustanovama (broj dece, a čak i ustanova varira u različitim Vladinim izvorima).

Do 2002. godine deca sa srednjim i teškim smetnjama u mentalnom razvoju su smatrana kao „ne edukabilna“. Bugarska je u sklopu reforme usvojila novi Zakon o obrazovanju i njime osigurala pravo na obrazovanje svoj deci, uključujući

⁶ Više o Evropskoj socijalnoj povelji http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/AboutCharter_en.asp#Un_traité

⁷ Više o organizaciji Mental Disability Advocacy Center na <http://www.mdac.info/>

⁸ Rok za sledeći izveštaj Vlade Srbije Komitetu je oktobar 2011. godine.

⁹ Cela odluka u slučaju MDAC v. Bulgaria: www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/.../CC41Admiss_en.pdf ili <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/document.asp?related=1&item=0&relateditem=0>

deca s mentalnim smetnjama. Zakon zapravo propisuje da se sva deca upisuju u regularne vrtiće i škole, a tek izuzetno ako to nije moguće i uz pisanu saglasnost roditelja ili staratelja, u specijalne vrtiće, škole ili odeljenja. Od ukupnog broja dece u institucijama, samo 2,8% je pohađalo redovne škole, a 3,4% specijalne (čini se da su ovi brojevi rezultat lične inicijative direktora samo jedne institucije).

Takođe, MDAC argumentuje da redovne škole nisu opremljene na način da bi odgovarale potrebama ove grupe dece. Na argument da se domovi sami brinu o edukaciji dece, MDAC odgovara da te ustanove nisu ustanove obrazovnog tipa – pod ingerencijom ministarstva obrazovanja, i da deca ne dobijaju nikakav dokaz da su završila osnovu edukaciju te su na taj način pravno sprečena da se upišu u srednju školu. Osim toga, tretman koji dobijaju u ustanovi ne zadovoljava kriterijum prihvatljivosti¹⁰. Nadalje, Vlada se ne može braniti manjkom resursa u implementaciji zakona jer se progresivna realizacija ne odnosi na slučajeve diskriminacije u pristupu obrazovnom sistemu. Neke mere uopšte ne zahtevaju velika sredstva npr. informisanje direktora ustanova, škola i lokalnih vlasti da su sva deca sposobna za obrazovanje i da imaju na to zakonsko pravo. Generalno, nesposobnost Vlade da omogući obrazovanje ovoj deci nije rezultat manjka sredstava nego ozbiljnih i nerazumnih propusta u strategiji (kao što je npr. trošenje gotovo svih sredstava na pristupačnost škola djeci sa fizičkim invaliditetom).

Vlada odgovara da su MDAC optužbe za diskriminaciju neutemeljene jer deca sa intelektualnim smetnjama nisu jedina grupa dece koja ne ide u školu ili napušta školu vrlo rano. Ponavlja takođe da ima jasnu strategiju i politiku što se tiče integracije ove dece ali da su za nju potrebna značajna sredstva i da će se rezultati videti tek u daljoj budućnosti.

U analizi Komitet naglašava da član 17. stav 2. traži od država da osiguraju jednak pristup svoj deci, s posebnom pažnjom na decu koja pripadaju jednoj od ugroženih grupa. Uključivanje ove dece u redovne škole treba biti norma, a u specijalne mora biti tek izuzetak. U tom slučaju, i specijalno obrazovanje mora biti u skladu s članom 17. stav 2. i ekvivalentno redovnom programu u kvantitetu. Komitet prepoznaje napore Vlade u oblikovanju strategija i donošenju zakona, međutim smatra da je to samo prvi korak koji je nedovoljan za usklađenje sa Poveljom. Komitet takođe proziva Vladu jer, za razliku od MDAC, nije pružila nikakve statističke podatke ili dokaze o situaciji u praksi. Takođe primećuje da u svom odgovoru Vlada govori generalno o situaciji dece s invaliditetom, a ne dece sa srednjim i težim intelektualnim smetnjama.

Konkretna analiza slučaja:

- kriterijum pristupačnosti nije ispunjen jer u praksi regularne škole nisu pristupačne ovoj deci od kojih samo 2,8% pohađa nastavu
- kriterijum prilagodljivosti takođe nije ispunjen jer učitelji i obrazovni materijal u redovnim školama nisu prilagođeni ovoj djeci

¹⁰ Odnosi se na UN standarde: accessibility, availability, acceptability, adaptability

- iako je specijalno obrazovanje moguće kao izuzetak (a ne norma), budući da samo 3,4% dece pohađa specijalno obrazovanje, i ono je nedostupno
- Komitet prihvata MDAC argumente koji se tiču neadekvatnosti ustanova da pružaju obrazovanje deci (i dodaje još neke svoje)
- Komitet prihvata MDAC argumente koji se tiču ograničenih sredstava Vlade i toga da neke mere koje su trebale biti implementirane ne koštaju ništa. Napredak je očito nedovoljan jer kriterijumi koji su postavljeni za progresivnu realizaciju (razuman vremenski rok, merljiv napredak, finansiranje u skladu s maksimumom dostupnih sredstava) nisu ispunjeni od strane Vlade.

Komitet proglašava:

1. Kršenje člana 17. stav 2.

2. Kršenje člana 17. stav 2. u kombinaciji sa članom E o nediskriminaciji (oslanja se na informacije koje je MDAC dao, a Vlada bila u poziciji da ih ospori – što nije uradila), što znači ne samo da Vlada nije osigurala obrazovanje deci s intelektualnim smetnjama, već da je to rezultat diskriminacije po osnovu invaliditeta.

Dalji razvoj događaja

Godinu dana nakon odluke, u novembru 2009. godine, MDAC obavljuje izvještaj o napretku Bugarske u vezi ovog slučaja¹¹. Do sada Bugarska nije implementirala odluku kroz MDAC preporuke – ni jednu u potpunosti, a nekoliko samo delimično. Na konferenciji u povodu praćenja sprovođenja odluke gde su uz MDAC, Bugarski Helsinški Odbor i predstavnici Vlade učestvovali i predsednica Komiteta koji je doneo odluku, kao i Komesar za ljudska prava Saveta Europe, raspravljalo se o tome kako se odmaknuti od specijalnog obrazovanja i učiniti regularne škole efikasnijima u uključivanju dece s intelektualnim poteškoćama¹².

Važnost/primenjivost ove odluke

- Komitet jasno prepoznaje nedostatak truda i predanosti Vlade uključivanju ove grupe dece u škole. Isto tako, Komitet jasno odbacuje argumentaciju o nedovoljnim sredstvima – mnogi koraci koji su bitni u implementaciji ne zahtevaju bitna finansijska ulaganja
- Međunarodna zajednica (u ovom slučaju: Komitet i Komesar za ljudska prava pri Savetu Europe i UN Specijalni izvestitelj) izričito zahtevaju uključivanje dece s intelektualnim smetnjama u REGULARNE škole – specijalno obrazovanje je prepoznato kao oblik obrazovanja koji ne pruža jednake mogućnosti i kao takvo nije poželjna opcija
- Deca u institucijama su jasno prepoznata kao grupa kojoj je obrazovanje potrebno i na koje imaju puno pravo (zapravo bez ikakve polemike)

¹¹ Izveštaj je dostupan na <http://www.mdac.info/2009-11-17%20Progress%20report.pdf>

¹² <http://www.mdac.info/en/right-education-children-disabilities-bulgaria-mov>

Sve gore navedeno su vrlo jasno elaborirani međunarodni standardi koje Srbija, s obzirom da je preuzela obveze, mora implementirati. To može biti deo strategije kojom će civilno društvo staviti Vladi do znanja da će zahtevati da u periodičnom izveštaju opišu korake koji su preduzeti u vezi uključivanja dece sa intelektualnim smetnjama u redovne škole. Komitet već ima ovaj slučaj na agendi i upoznat je sa problematikom, te će mu sigurno biti interesantno i značajno da vidi kakva je situacija u drugim zemljama u kojima se reforma sprovodi.

PRIMERI MITOVA O LJUDIMA SA MENTALNIM INVALIDITETOM

Tekst je iz materijala koji su pripremili

PAEDDR. EVA BROŽOVÁ I BC. JAN ŠLOSÁREK

iz organizacije Společnost DUHA, Češka Republike

Neke osobe sa mentalnim invaliditetom nisu sposobne da uče	Svako ima sposobnost da uči
Osobe sa mentalnim invaliditetom vole da budu zajedno	Osobe sa mentalnim invaliditetom, kao i bilo ko drugi, nekada provode određeno vreme sa ljudima za koje ih vezuju slična iskustva, ali obično tako ne proživljavaju ceo svoj život.
Osobe sa mentalnim invaliditetom ne umeju, niti bi trebalo da se izlažu riziku	Važan deo procesa učenja za svakog pojedinca/ku je mogućnost izlagati se razumnom riziku.
Osobe sa mentalnim invaliditetom su drugačije	Osobe sa mentalnim invaliditetom imaju istovetne potrebe kao i ljudi bez invaliditeta. Drugačije moraju da budu samo službe za podršku.
Osobe sa mentalnim invaliditetom se sele samo onda, ukoliko su za to bili dovoljno pripremljeni – trenirani, npr. kućni poslovi	Osobe sa mentalnim invaliditetom bi trebalo da se sele iz različitih razloga kao i ostala populacija (promena posla, nova kuća)
Osobe sa mentalnim invaliditetom ne uspevaju da odlučuju	Svako ima ponekad problem da se odluči, ponekad je svakome od nas neophodna odgovarajuća podrška.
Osobe sa mentalnim invaliditetom čine grupu sa kojom je neophodno postupati drugačije nego sa ostalima	Osobe sa mentalnim invaliditetom su individue, podjednako kao i svi ostali
Rad sa osobama sa mentalnim invaliditetom iziskuje požrtvovanost od strane radnika/ca	Rad sa osobama sa mentalnim invaliditetom je profesija kao i svaka druga

TORTURA KAO TERAPIJA: ELEKTROŠOKOVI I DUGOTRAJNO VEZIVANJE DECE I ODRASLIH SA INVALIDITETOM U JUDGE ROTENBERG CENTRU U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA¹³

SAŽETAK IZVEŠTAJA MENTAL DISABILITY RIGHTS INTERNATIONAL

Izveštaj je rezultat istraživanja organizacije Mental Disability Rights International (MDRI) o kršenju prava dece i mladih sa mentalnim poteškoćama koji borave u Judge Rotenberg centru¹⁴ (JRC) u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Ovaj izveštaj je **hitan apel** Posebnom izvestiocu Ujedinjenih nacija za pitanja torture i drugog svirepog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, od strane MDRI.

Mi zahtevamo da Posebni izvestilac pokrene istragu o zlostavljačkom postupanju prema osobama koje borave u JRC-u koje je odobreno od strane savezne države Massachusetts. MDRI tvrdi da težak bol i patnja koji su naneti deci i odraslima sa invaliditetom u JRC-u predstavljaju kršenje Konvencije UN protiv torture. Zakoni SAD-a ne uspevaju da pruže potrebnu zaštitu deci i odraslima sa invaliditetom.

Ovaj hitni apel dokumentuje kršenja ljudskih prava u takozvanoj školi za specijalne potrebe. Činjenica da je namerno nanošenje bola da bi se učenici kaznili za određena ponašanja, nazvano terapijom za decu i odrasle sa invaliditetom – ne čini navedenu praksu prihvatljivom, nužnom niti legalnom. U JRC-u, nanošenje bola je terapija. JRC primenjuje oblik averzivne terapije koji je jedinstven u Sjedinjenim Američkim Državama. Praksa JRC-a utemeljena je na teoriji biheviorizma koja kaže da mentalne poteškoće mogu biti iskorenjene razrađenim sistemom nagrađivanja i kažnjavanja za ponašanja koja su prihvatljiva odnosno neprihvatljiva. Da bi implementirali ovaj program, nadležni u JRC-u sa direktnom namerom nanose težak bol deci sa poteškoćama koja su im poverena na brigu. Ovakvo postupanje prema deci i adolescentima sa teškoćama predstavlja i fizičko i psihičko zlostavljanje, koje je sakriveno pod nazivom terapija. Naime, terapija u JRC-u je kažnjavanje. Na deci se primenjuju elektrošokovi na nogama, rukama, stopalima, jagodicama prstiju i trupu – u mnogim slučajevima tokom nekoliko godina, a u nekim slučajevima tokom cele decenije ili duže. Elektrošokovi se sprovode kroz mehanizam na daljinsko upravljanje koji je nazvan progresivni elektronički decelerator (GED), a pričvršćen je na detetova leđa. Strujni šokovi od kojih svaki traje po dve sekunde

¹³ Sažetak izveštaja pripremila Dragana Ćirić Milovanović, kompletan izveštaj možete pročitati na <http://www.mdri.org/MediaKit.html>

¹⁴ Ranije je bio poznat kao Institut za istraživanje ponašanja, koji se nalazi u Cantonu, Massachusetts

su toliko jaki da mogu izazvati crvene mrlje ili plikove na koži. Neki od učenika dobijali su na desetine, pa čak i stotine šokova dnevno.

...Jačina šoka je neverovatna, vrlo bolna... Nijedna druga grupa građana Sjedinjenih Država ne bi mogla biti izložena ovoj praksi. To se ne bi moglo učiniti ni osuđenom kriminalcu. – MDRI intervju sa psihologom koji je posetio JRC u ime Odseka za obrazovanje Savezne države New York.

Konvencija Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, ratifikovana od strane Sjedinjenih Država 1994. godine, zabranjuje torturu bez ikakvih izuzetaka – čak i ako se događa u školi ili medicinskoj ustanovi i ako je nadležne službe opravdavaju kao oblik terapije.

Označavanjem nasilja i zlostavljanja koje je izvršeno nad osobama sa invaliditetom kao torture ili oblika maltretiranja, žrtve i njihovi zastupnici mogu dobiti snažniju pravnu zaštitu i odštetu za kršenje ljudskih prava – Manfred Nowak, Posebni izvestilac Ujedinjenih nacija za torturu.

Nadalje, deca se obuzdavaju korišćenjem fiksacije i izolacije, nekada i kontinuirano mesecima. Uobičajeno je i kažnjavanje društvenom izolacijom i uskraćivanjem hrane. Osim toga, izrugivanje i pretnje ranjavanjem – da bi se na silu izazvalo neprihvatljivo ponašanje koje bi rezultiralo kažnjavanjem elektrošokovima, poznato kao časovi bihejvioralnog istraživanja¹⁵ su bili prijavljeni kako MDRI, tako i državnim nadzornim organima.

Najgora stvar ikada je bila BRL. Navodili su nas da se ponašamo loše i onda su nas kažnjavali. Prvi put kada sam imao čas bihejvioralnog istraživanja, dva čoveka su došla u prostoriju i zgrabila me – nisam imao nikakvu ideju šta se događa. Stavili su mi nož pod grlo i kada sam počeo vrištati, dobio sam elektrošokove. Imao sam ovakve časove tri puta nedeljno za stvari koje nisam uopšte uradio. To je trajalo oko šest meseci ili više. Bio sam u konstantnom stanju paranoje i straha. Nikad nisam znao kada bi se vrata otvorila da li mi sledi šok. Bilo je to mnogo stresnije nego išta što bih mogao zamisliti. Horor. – MDRI intervju sa bivšim učenicom JRC-a

Ponašanja koja se smatraju agresivnim – ustajanje sa stolice bez dopuštenja – i ponašanja koja se smatraju nekooperativnim i neposlušnim – dizanje ruke bez dopuštenja – su kažnjavana elektrošokovima, fiksacijom i drugim oblicima kazni.

Rezultati istraživanja MDRI su u skladu sa desetinama izveštaja različitih državnih agencija, pravnih zastupnika i zastupnika osoba sa invaliditetom, medijskih izveštaja, svedočenja iz prve ruke i razgovora sa bivšim učenicima, roditeljima učenika, osobljem i, u mnogim slučajevima, čak i same informativne internet stranice JRC-a.

Imperativ je da JRC razvije protokol za ponovnu procenu efektivnosti averzivnih intervencija [šokova] nakon što su bili u upotrebi 5 godina sa samo ograničenim uspehom... – April 2009. izveštaj Odseka za mentalnu retardaciju savezne države Massachusetts

¹⁵ Behavioral research lessons ili BRL

Uprkos mnoštvu dokaza o zlostavljanju u JRC-u, nacionalni pravni lekovi nisu uspeli da zaustave ova zlostavljanja. **U nekim slučajevima su čak savezne države usvojile regulative koje dopuštaju korišćenje bolnog kažnjavanja, a sudovi su prihvatili takve regulative koje narušavaju zaštitu dece i adolescenata od svirepih i nehumanih postupaka ili torture.**

Zabrana torture je u međunarodnom pravu rezervisana samo za najgora dela. Da bi čin dostigao onaj nivo koji je potreban da se proglasi torturom, on mora zadovoljiti četiri kriterijuma koja su identifikovana u članu 1. Konvencije UN protiv torture.

Neki od postupaka koji su dokumentovani u JRC-u zadovoljavaju svaki od elemenata torture jer (1) nanese bol i patnja su velikih razmera; (2) bol je nanesen namerno; (3) bol se nanosi za ostvarenje svrhe koja je prisilna ili diskriminatorna; te (4) postupci su sprovedeni sa pristankom ili uz saglasnost službenih lica.

Upotreba elektrošokova ili dugotrajne fiksacije se nikada ne bi tolerisala na osobama bez invaliditeta. Diskriminatorna priroda postupaka JRC-a postaje jasnija kad se uporedi sa vrlo sličnim praksama za koje je široko prihvaćeno da čine torturu ili maltretiranje.

Jedna devojka koja je bila slepa, gluva i neverbalna je stenjala i njihala se. Njeno stenjanje je bilo poput plača. Osoblje joj je dalo šokove zbog stenjanja. Kasnije se ispostavilo da je imala pokvaren zub. Jedno drugo dete je imalo nezgodu u kupaonici i zbog toga je bilo kažnjeno šokovima. – MDRI intervju sa bivšim učiteljem JRC-a

Prema našim saznanjima, JRC je jedina ustanova bilo koje vrste u Sjedinjenim Državama – a možda čak i u celom svetu – koja koristi struju, u kombinaciji sa dugotrajnim vezivanjem i ostalim kažnjavanjem, da bi namerno nanela bol deci sa problemima u ponašanju te to naziva – terapijom.

Držali su me u maloj sobi, izolovanog... jedan uposlenik i ja tokom godinu i po dana. – JRC svedočanstvo na videu za podršku korišćenja GED-a, JRC internet stranica

Konstantno sam bio vezan ...Bio sam u izolovanoj sobi. Onda sam prešao na upotrebu GED-a. – JRC svedočanstvo na videu za podršku korišćenja GED-a, JRC internet stranica

Kako je zabeleženo, dugotrajne posledice elektrošokova uključuju krutost mišića, impotenciju, oštećenje zuba, ostajanje ožiljaka na koži, opadanje kose, post-traumatski stresni poremećaj, tešku depresiju, hroničnu anksioznost, gubljenje pamćenja i poremećaj sna.

Fizičko fiksiranje kombinovano sa elektrošokovima se, takođe, koristi kao jedan od oblika averzivne terapije. Dok primaju elektrošokove, deca mogu biti fiksirana vezivanjem sva četiri ekstremiteta – ponekad u poziciji opruženog tela sa licem okrenutim prema dole. U svedočanstvu objavljenom na JRC internet stranici, deca i roditelji kažu da se vezivanje može koristiti konstantno tokom nekoliko meseci. Jedna majka prijavila je MDRI-ju da je njeno dete bilo držano u fiksaciji cele dve godine.

Ako su učenici neposlušni ili agresivni, četiri ili pet članova osoblja će se rvati s njima dok ih ne obore na pod, pa će ih vezati za ploču sa licem okrenutim prema dole i tada im dati šokove. Video sam ovo više puta. Viču „upomoć“ i „pošaljite nekoga“. Decu znaju držati u tom stanju i po 12 sati ili više sve dok ne postanu „poslušna“. – MDRI intervju sa bivšim učiteljem JRC-a

Iz razloga što se ova zlostavljanja nastavljaju bez prestanka već gotovo četiri decenije i što su se svi domaći pravni lekovi pokazali neuspešnim u zaustavljanju kršenja ljudskih prava, MDRI podnosi ovaj dokument Kancelariji Visokog predstavnika za ljudska prava Ujedinjenih nacija i Posebnom izvestiocu Ujedinjenih nacija za torturu i Komitetu protiv torture (CAT), kao hitan apel.

Dehumanizacija i depersonalizacija dece u JRC-u usled primene kazni u obliku elektrošokova, ploča za fiksaciju, uvreda i ismejavanja, uskraćivanja hrane, šok-stolica i šok-kubura stvara okruženje koje je pogodno za zlostavljanje, a koje se ne bi tolerisalo, pogotovo u odnosu na decu, u bilo kom drugom okruženju.

MDRI takođe poziva Obaminu administraciju i Ministarstvo pravde Sjedinjenih Država da preduzmu hitnu akciju u cilju zaustavljanja zlostavljanja dece sa invaliditetom koja žive u JRC-u. MDRI traži potpunu zabranu korišćenja struje i dugotrajne fiksacije kao kažnjavanja dece, bez odlaganja. Prema odredbama međunarodnog prava, Sjedinjene Države imaju obavezu da istraže i procesuiraju sva dela torture, nečovečnih ili degradirajućih postupaka te osiguraju odštetu za pojedince koji su bili izloženi takvim postupcima.

POLITIKA SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA

MATERIJAL SA PIN SEMINARA O ZAPOŠLJAVANJU,

ČEŠKO UDRUŽENJE ZA ZAPOŠLJAVANJE

UZ PODRŠKU QUIP – ORGANIZACIJA RYTMUS¹⁶

Radna delatnost je usko povezana sa temom socijalnog uključivanja i sa prevencijom socijalnog isključivanja. Za shvatanje ove veze je važno da se razumeju navedeni pojmovi.

Madridska deklaracija¹⁷, koja je bila prihvaćena od strane Evropskog kongresa o osobama sa zdravstvenim smetnjama 2003. godine, definiše **socijalno uključivanje** rečima: „*Nediskriminacija plus pozitivna akcija*“.

A. Gidens karakteriše socijalno uključivanje nešto šire „znači takođe i mogućnosti i uključivanje u javni prostor.“¹⁸

U skladu sa politikom socijalnog uključivanja, zadatak socijalnih službi je da izjednače mogućnosti ljudi sa smetnjama i da ih podržavaju prilikom korišćenja

¹⁶ Česká unie pro podporované zaměstnávání *QUIP – Společnost pro změnu*Rytmus

¹⁷ Madridska deklaracija, Madrid 2003. godine, dostupna na http://www.disabilityworld.org/09-10_02/news/madrid.shtml

¹⁸ A. Giddens, 2003.

uobičajenih izvora, kao što su npr. službe za zapošljavanje ili obrazovanje. Izjednačavanje mogućnosti nosi sa sobom i šansu preuzimanja odgovornosti za svoj život uključujući i mogućnost zapošljavanja. Ovaj zadatak se nalazi u sadržaju Standarda kvaliteta socijalnih službi, koji su izdati od strane Ministarstva za rad i socijalna pitanja¹⁹, konkretno u kriterijumu 1.2. – cilj socijalnih službi je da omogući ljudima u nepovoljnoj socijalnoj situaciji da „ostanu sastavni deo prirodnog lokalnog stanovništva, da mogu da žive na uobičajeni način, da koriste lokalne institucije, koje pružaju javne službe“. Kriterijum 8.1. kaže – Ustanova ne zamenjuje institucije koje pružaju uobičajene javne službe, kao što su: škole, biro za zapošljavanje, poslodavci, zdravstvene ustanove i slično, čime razgraničava ulogu socijalnih službi od zadataka institucija koje pružaju drugačije javne usluge. Iz koncepta socijalnog uključivanja i prevencije socijalnog isključivanja proističe da bi građanska i politička prava i dužnosti trebalo da imaju i osobe sa invaliditetom, uključujući i one koje žive u ustanovama socijalne zaštite. Ispitivanjima, u formi upitnika, koja su se odvijala 2004. godine, bilo je utvrđeno da samo 1 % stanovnika ustanova radi na osnovu ugovora o radu, a 5 % na osnovu drugih ugovora. Ostali rade ili kao volonteri/ke ili uopšte ne rade. Ukoliko uzmemo kao merilo socijalnog uključivanja meru radne delatnosti/zaposlenosti, potvrdiće se da stanovnici ustanova pripadaju grupi ekstremno socijalno isključenih ljudi, sa stopom nezaposlenosti od 99%.

Za ljude sa smetnjama u mentalnom razvoju ili sa kombinovanim smetnjama, koji većinom žive u ustanovama, posao ima isti značaj i značenje kao i za sve ostale. Prema sprovedenim istraživanjima to je za njih uvek put ka većem uključivanju u društvo, donosi i povećanje primanja, kao i rast samopoštovanja. U većini slučajeva rad ojačava osobu sa smetnjama u mentalnom razvoju u njegovoj/njenoj ulozi odraslog pojedinca/ke, vodi ka povećanju kontrole nad sopstvenim životom, donosi nova interesovanja i društvene aktivnosti i razvija praktične sposobnosti kao npr. putovanje.²⁰

Zapošljavanje je ključ ka socijalnom uključivanju: „... to je jedan od važnih puteva ka prevenciji socijalnog isključivanja i ka podršci nezavisnom životu i dostojanstvu“²¹.

Raditi posao koji ima smisao, sa sobom takođe nosi i pozitivno ocenjivanje osobe od strane okoline. Ljudi koji rade doprinose društvu – stvaraju vrednosti, pomažu ostalima, plaćaju poreze, kupuju robu i koriste usluge i sl. Posao povećava prestiž ljudi. Radna delatnost osoba sa mentalnim smetnjama je važan instrument za promenu negativnog stava društva ka ovoj grupi ljudi.

Praktična iskustva iz sveta i inostranstva pokazuju da ukoliko osobe sa mentalnim smetnjama dobiju odgovarajuću podršku, mogu da rade. Ukoliko rade, ostali ljudi znaju za njih i cene njihov doprinos.

¹⁹ MRSP Češka Republika, 2002.

²⁰ Triangl, 1999.

²¹ Madridska deklaracija, 2003.

Pravo na rad je osnovno ljudsko pravo.

Posao je važan instrument za socijalno uključivanje.

Posao ima isti značaj za osobe sa mentalnim invaliditetom kao i za sve ostale.

Socijalno uključivanje je uslovljeno jednakošću prava i mogućnosti.

Zadatak socijalnih službi je da izjednače mogućnosti osoba sa invaliditetom.

Zadatak socijalnih službi nije pružanje usluge zapošljavanja ili stvaranje radnih mesta za svoje korisnike/ce, već pripremanje korisnika/ca za radnu delatnost.

Podrška radnoj delatnosti stanovnika/ca ustanova

Prilikom razmišljanja o tome kako ustanove mogu da doprinesu da se poveća mera radne delatnosti stanovnika/ca, neophodno je ostati kod razgraničenja uloge socijalnih službi (gde se svrstava institucionalna zaštita ljudi). Socijalne službe ne bi trebalo da zamenjuju uobičajene službe koje su na raspolaganju javnosti, što znači ni službe za zapošljavanje, ni službe radne rehabilitacije. Zadatak socijalnih službi je da pruže ljudima sa smetnjama pomoć koja će im omogućiti da koriste uobičajene službe i izvore koje imaju i ostali ljudi. Socijalne službe nikako ne bi trebalo da pružaju te usluge (npr. radnu rehabilitaciju), niti da budu njihovi izvori (poslodavac). Za razgraničavanje uloge ustanova je korisno razjasniti uslove pod kojima ustanove pružaju svoje uloge.

Značaj rada za ljude

Značajan uslov za povećanje mere radne delatnosti stanovnika/ca ustanova je shvatanje značaja rada za ljude. Možemo poći od koncepta britanskog sociologa Gidensa, koji razlikuje šest glavnih karakteristika plaćenog posla, koje imaju ključni značaj za život čoveka²²:

- *Novac* – primanja sa posla je za većinu ljudi glavni izvor izdržavanja, visina primanja utiče na meru socijalnog uključivanja
- *Mogućnost sticanja i razvijanja sopstvenih sposobnosti i umeća i njihovo korišćenje* – nezaposleni ljudi gube ovu mogućnost
- *Promena* – rad omogućava ulazak u novu sredinu, koja se razlikuje od kućne sredine
- *Strukturirano vreme* – redovan posao daje red, ustajemo ujutru u određeno vreme i sl.
- *Socijalni kontakti* – ljudi na poslu nalaze prijatelje (često i životne partnere/ke) i učestvuju zajedno u istim aktivnostima
- *Lični identitet* – pronalaženje i proživljavanje toga – ko sam?

²² A. Giddens, 1999.

Iz navedenih stvari je očigledno da je novac doduše na prvom mestu, ali ni iz daleka nije jedini razlog zašto ljudi idu na posao. Izostavljanje ostalih značaja posla za ljude vodi ka pojednostavljenoj predstavi, da onaj ko ima invalidsku penziju nema potrebu da radi. Sa ovom predstavom možemo veoma često da se susretnemo i u biroima za zapošljavanje i kod onih koji pružaju socijalne usluge.

Foto Srdjan Bogunović

Mogućnosti radne delatnosti

Stanovnici/ce ustanova imaju, ukoliko im je pružena odgovarajuća podrška, niz mogućnosti za radnu delatnost. Ove mogućnosti mogu da se posmatraju iz različitih uglova, a jedan od njih je mera kojom podržavaju socijalno uključivanje korisnika/ca u institucijalnoj zaštiti.

Forme radne delatnosti mogu da se podele prema različitim kriterijumima. U svrhu procenjivanja mere kojom pojedinačne forme doprinose socijalnom uključivanju koristimo tri gledišta – radno-pravni odnos, pozicija radnog mesta u odnosu prema ustanovi i mera zaštićenosti radne sredine.

1) Sa gledišta radno pravnog odnosa

Posao za sopstvene potrebe

Radi se o aktivnostima koje osoba uobičajeno radi – npr. rasporemanje kreveta, spremanje svoje sobe ili svog dela grupne spavaće sobe i sl. Ovdje ne spada čišćenje zajedničkog kupatila, posao u vešernici ili u kuhinji ustanove. Posao od kojeg imaju korist i ostali stanovnici/ce ustanove ili osoblje nije posao za sopstvene potrebe.

Priprema za buduću radnu delatnost

U pripremi za buduće zanimanje je važno i to, da korisnik/ca stekne sposobnosti koje u budućnosti može da iskoristi na tržištu rada. Rad je uvek neophodno jasno odvojiti od tzv. „dobrovoljnog rada“, kada neko bez finansijske nadoknade radi u korist nekog drugog. Ukoliko se radi o poslu u ustanovi, neophodno je da se dobrovoljan rad shvata kao sastavni deo pružene usluge. Sistematski (redovan) posao korisnika/ce u korist ustanove ili njenih stanovnika/ca ili osoblja je uvek osjetljiva stvar. Nikada ne možemo biti sigurni da li korisnik/ca, koji/a vrši sistematski rad u korist ustanove bez plate, zaista radi taj posao iz zadovoljstva, odnosno kao izraz svoje potpuno slobodne volje. Verovatnije je da je na njegovu/njenu odluku imala uticaj zavisnost od usluge koja je pružana od strane ustanove i da ukoliko ne bi bilo te zavisnosti, ne bi radio/la posao bez plate.

Zbog navedenih razloga je potrebno:

- Definirati smisao – steći u budućnosti plaćeni posao
- Odrediti konkretne ciljeve – sticanje konkretnih sposobnosti, iskustava
- Obezbediti zaštitu od zloupotrebe
- Odrediti pravila – gde, kakav posao, koliko sati, za koliku finansijsku ili neku drugu nadoknadu i sl.

Slično, ukoliko korisnik/ca volontira za lokalnu firmu, potrebno je da se brine o tome da ne dođe do zloupotrebe nepovoljnog položaja korisnika/ce.

Posao u režimu radno pravnih propisa

Radi se o poslu, na osnovu ugovora o radu ili sporazuma, koji se vrši izvan radnog odnosa prema zakonu o radu.

2) Sa gledišta položaja radnog mesta u odnosu prema ustanovi

Posao u ustanovi

Jedna od mogućih formi radne delatnosti stanovnika/ca ustanova je korišćenje poslovnih prilika koje nudi rad same ustanove ili mesta u zaštićenoj radionici smeštenoj u krugu ustanove. Može da se radi o plaćenom poslu (u režimu radno pravnih odnosa) ili o neplaćenom, kao što je gore opisano. Druga forma rada za ustanovu može da bude rad u zaštićenoj radionici ustanove, u radionici koja je u zgradi ili u krugu ustanove.

Posao u ustanovi korisnicima/cama uglavnom donosi razvoj nekih radnih umeća (u zavisnosti od postojanja ovih aktivnosti u ustanovi) i, ukoliko je ovaj posao redovan, donosi životni ritam i red.

Sa stanovišta socijalnog uključivanja, rad u ustanovi pripada onim poslovima koji manje podržavaju socijalno uključivanje – osoba je u toku dana među istim ljudima sa kojima stanuje, sa kojima provodi slobodno vreme i koji svi imaju mentalne smetnje (osoblje ustanove ne možemo ovde da računamo).

Posao izvan ustanove

Prednost posla koji je izvan kruga ustanove je pre svega to što stanovnici/ce imaju više prilike da se susreću sa drugim ljudima izvan okvira cimer/k i osoblja. Sa stanovišta podrške socijalnom uključivanju, posao izvan ustanove je vredniji.

3) Sa gledišta mere zaštićenosti radne sredine

Zaštićene radionice

Zaštićene radionice mogu da imaju poslovni karakter, to znači da ljudi ovde rade na osnovu ugovora o radu ili sporazuma, a za posao koji rade dobijaju novac. Ovde se radi o režimu radno-pravnih propisa. Drugi tip zaštićenih radionica

su radionice terapeutske usmerenja. Ljudi koji ovde rade su u stvari korisnici/ce usluge koja se zove radna rehabilitacija. Za posao ne dobijaju nikakvu ili samo simboličnu, motivacionu finansijsku nadoknadu. Nasuprot tome, u nekim zaštićenim radionicama se još plaća i određena suma za boravak. Zaštićene radionice se uglavnom bave jednom ili sa nekoliko karakterističnih vrsta aktivnosti – npr. kompletiranje, proizvodnja sveća, proizvodnja drvenih predmeta i sl. Ograničena oblast aktivnosti u radionicama ima za posledicu da zaštićene radionice samo ponekome donose profesionalnu delatnost i razvoj – neće se svaki/a stanovnik/ca ustanove radno realizovati upravo u struci koja se tu radi – npr. kompletiranje.

Zaštićena radionica je često jedina šansa za ljude sa zdravstvenim smetnjama da dobiju posao i da budu u kontaktu sa drugim ljudima. Uglavnom se u zaštićenoj radionici možemo sresti sa ljubaznim ponašanjem od strane nadređenih, radni uslovi uglavnom mogu da se prilagode potrebama i mogućnostima radnika/ca.

Sa stanovišta podrške socijalnom uključivanju, zaštićena sredina donosi nove socijalne kontakte, većinom iz kruga ljudi sa smetnjama. Šanse za upoznavanje sa ljudima koji nemaju smetnje su ovde veoma ograničene. Drugi nedostatak je ograničeni krug aktivnosti sa kojima uglavnom možemo da se susretnemo u zaštićenoj sredini (npr. osobe koje vole da rade sa decom, verovatno neće naći posao u zaštićenoj radionici i sl.).

Otvoreno tržište rada

Pod otvorenim tržištem rada se podrazumevaju radna mesta sa kojima možemo inače da se sretnemo: u pošti, u kancelariji, u stakleniku, u banci i sl. Može pri tom da se radi o mestima čija se egzistencija finansijski podržava iz sredstava za aktivnu politiku zapošljavanja.

Loša strana radnih mesta na otvorenom tržištu rada je to što je mesta teško dobiti – osobe sa invaliditetom moraju da se takmiče sa konkurencijom ostalih interesata za posao koji su bez invaliditeta. Poslodavci uglavnom nemaju iskustvo sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom, sredina ima barijere i sl.

Sa druge strane ovde posao ima niz prednosti, otvoreno tržište rada omogućava najveću meru socijalnog uključivanja:

- Donosi najveću meru socijalnog uključivanja zato što se ovde osoba sa smetnjama sreće sa drugim ljudima koji su bez smetnji
- Donosi najveću mogućnost samorealizacije u struci, ljudi mogu da koriste celu skalu profesija
- Rad na otvorenom tržištu rada nudi takođe i veću mogućnost daljeg profesionalnog i ličnog razvoja
- Plate radnika/ca sa smetnjama na otvorenom tržištu rada su veće u poređenju sa istom grupom ljudi u zaštićenim radionicama
- Rad u uobičajenoj sredini takođe znači i socijalni status
- Radnik/ca sa smetnjama ima na radnom mestu priliku za razvijanje prijateljstva i za učešće u aktivnostima firme.

Povezanost socijalnih službi i službi za zapošljavanje

Cilj pružanja socijalnih usluga je podrška socijalnom uključivanju osoba sa invaliditetom. Pod socijalnim uključivanjem se misli na situacije u kojima osoba može da koristi javne službe i da koristi svoja prava. Jedna od najosnovnijih javnih službi je služba za zapošljavanje. Ljudi u Češkoj čak imaju pravo da koriste ove usluge.

Posebna vrsta službe za zapošljavanje je tzv. radna rehabilitacija koju definiše zakon o zapošljavanju. Iz obavljenih ispitivanja²³ proističe da korisnici/ce institucionalne zaštite ovaj tip javne službe ne koriste – što znači da pripadaju grupi socijalno isključenih ljudi. Iz više navedenih činjenica proističe da je uloga ustanove kao socijalne službe da pomaže ljudima sa smetnjama da koriste javne službe za zapošljavanje, posredstvom javnih službi za zapošljavanje bi stanovnici/ce ustanova mogli da steknu dalju podršku prilikom traženja posla, ustanova ne bi morala da se bavi ovom aktivnošću i mogla bi da se usredsredi na zadatke koje ima kao institucija socijalnih službi, ustanove, za sada, ne koriste dovoljno nadovezujuće službe iz objektivnih ili subjektivnih razloga.

Postavlja se pitanje zbog čega ustanove ne kontaktiraju lokalne nadležne biroe za zapošljavanje i ne zahtevaju pružanje usluga službi za zapošljavanje (konkretno radne rehabilitacije) za svoje korisnike/ce. Jedan od mogućih razloga je sigurno nedostatak osoblja koji bi mogli korisnike/ce da prate prilikom odlaska u biro.

Organizacija specijalizovana za podršku radnoj delatnosti

Neke ustanove koriste mogućnost saradnje, prilikom posredovanja za posao, službi za zapošljavanje sa drugim organizacijama koje pomažu ljudima sa smetnjama na polju zapošljavanja. U uslovima u kojima je Češka radi se pre svega o zaštićenim radionicama, agencijama za zapošljavanje sa podrškom ili privremenom zapošljavanju.

Saradnja sa agencijama za zapošljavanje sa podrškom

Agencije za zapošljavanje sa podrškom nude individualnu i dugoročnu podršku za ljude sa smetnjama na otvorenom tržištu rada. Podrška se pruža kako prilikom traženja odgovarajuće radne delatnosti, tako i posle zaključenja radno-pravnog odnosa direktno na radnom mestu sa radnom asistencijom.

Uslov za pružanje usluga je da osoba sa smetnjama želi da radi (a ne na primer da se dalje obrazuje) i da želi da radi na otvorenom tržištu rada (ne u zaštićenim radionicama). Usluga zapošljavanja sa podrškom je vremenski ograničena na dve godine, ali na osnovu obrazloženja je moguće produženje ove usluge.

23 ČUPZ, QUIP, Rytmus, 2004.

Upoređivanje pristupa za pružanje rezidencijanih usluga

Institucionalni pristup

Zaštićeno stanovanje

Osoba sa mentalnim smetnjama stanuje u instituciji vođenoj profesionalnim stručnjacima/kinjama	Podrška se pruža u stanovima klijenata/kinja
Život stanovnika/ca se odvija prema kućnom i grupnom redu. Osoba sa smetnjama mora da se prilagodi relativno velikom broju radnika/ca i ostalih stanovnika/ca.	Osoba sa smetnjama živi sama, sa partnerom/kom ili u grupi od najviše 5 osoba. Usluge se pružaju tako da proizilaze iz potrebe i dogovora između radnika/ca i klijenta/kinja.
Institucija zamenjuje prethodnu mrežu ličnih odnosa.	Podrška u zaštićenom stanu obuhvata i inicira stvaranje novih socijalnih mreža sa okolinom, krugom prijatelja/ica i porodicom klijenta/kinje.
Osoba sa smetnjama je stanovnik/ca institucije i može da bude prebačena bilo gde drugde.	Klijent/kinja zaštićenog stanovanja ima ugovorom uređen odnos sa konkretnim stanom.
Sve lične i konkretne stvari stanovnika/ca su organizovane u okviru rada institucije. Za osobu sa smetnjama iz toga proističe ograničenje mogućnosti izbora u svim oblastima običnog života.	Klijent/kinja zaštićenog stanovanja ima pravo da odlučuje o stvarima koje se tiču njegove/njene ličnosti i pruža mu/joj se individualna podrška. Ovo je preduslov da bi mogao/la da izabere između nekoliko različitih mogućnosti.
Rad u instituciji proizilazi iz uverenja o dalekosežnoj nesposobnosti stanovnika/ca da samostalno razmišlja i planira sebi budućnost.	Individualna podrška radnika/ca se nadovezuje na kompetenciju klijenta/kinje. Podržavaju su različite mogućnosti da se izrazi vlastita volja.
Instituciji pripadaju mnoga prava i mogućnosti da odlučuje umesto osobe sa smetnjama.	Izražavanje sopstvenih potreba i predstava klijenata/kinja je preduslov za uobličavanje podrške. Obe strane su obavezane na dijalog.
Kvalitet života stanovnika/ca se procenjuje na osnovu stručnih dostignuća zaposlenih.	Obim i kvalitet pruženih usluga su redovno procenjivani od strane klijenta/kinje, onoga koji pruža uslugu i organizatora. Ocenjivanje služi kao podstrek za razvoj kvaliteta pruženih usluga.
Zaštita osobe sa smetnjama od mogućih rizika je glavni motiv brige.	Rad sa rizičnim situacijama klijenta/kinja zaštićenog stanovanja stvara individualne mogućnosti ličnog razvoja.

SEKSUALNOST I SEKSUALNA EDUKACIJA

LANA SMILJANIĆ, studentkinja

Seksualnost je tabu tema u društvu, ljudima je neugodno da razgovaraju o seksu, a moralni i religijski obziri prekrivaju potrebu za pružanjem ispravnih informacija o seksualnosti. Ukoliko se tome doda invaliditet kao još jedna tabu tema od koje mnogi okreću glavu, susrećemo se s dodatnim komplikacijama.

Nažalost, mitovi o osobama sa invaliditetom i seksu vrlo su rasprostranjeni. Jedan od njih je da osobe sa invaliditetom za seks nisu zainteresovane niti su za njega sposobne. Na drugom je kraju spektra mišljenje kako su osobe sa invaliditetom preterano zainteresovani za seks te nesposobne da kontrolišu svoje seksualno ponašanje. Ispravne informacije, bez stereotipa i predrasuda, treba da budu na raspolaganju osobama sa invaliditetom tako da mogu razviti zdravu sliku o sebi kao seksualnom biću.

„Ljudska seksualnost obuhvata seksualno znanje, uverenja, stavove, vrednosti, u ponašanja pojedinaca. Ona se bavi anatomijom, psihologijom i biohemijom sistema seksualne reakcije; ulogama, identitetom i ličnošću; mislima pojedinca, osećanjima, ponašanjima i odnosima. Ona govori i o etičkim, duhovnim i moralnim značenjima, grupnim i kulturnim varijacijama.“ Jedno od primarnih pogrešnih shvatanja koje društvo ima o ljudskoj seksualnosti je da ona podrazumeva nagon koji vodi do polnog odnosa. Ovo može da predstavlja deo istine kada se uzme u obzir seksualnost, ali nije potpuna istina. Ljudska seksualnost ima mnoge aspekte. Činjenica da neko ima fizički seksualni odnos može da predstavlja jedan aspekt naše seksualnosti, ali to nije najjači ili najvažniji aspekt. Seksualnost je u velikoj meri društveni fenomen u tome što svi mi predstavljamo društvena bića koja traže i uživaju „ prijateljstvo, toplinu, odobravanje, naklonost i društveno praznjenje“. Tako se, seksualnost neke osobe ne može razdvojiti od njegovog ili njenog društvenog razvoja, uverenja, stavova, vrednosti, shvatanja sebe i poštovanja sebe.

Kako se razvija seksualnost?

Razumevanje seksualnih bića uz posmatranje kako se društveno i seksualno biće razvija. Ova dva aspekta potpunog bića moraju da se razmatraju zajedno jedan sa drugim jer seksualnost nije nešto što se razvija u izolaciji od drugih aspekata identiteta²⁴. Zaista, mnogo toga što predstavlja primereno seksualno ponašanje predstavlja primereno društveno ponašanje i uključuje učenje ponašanja na društveno prihvatljive načine.

Od momenta kada smo rođeni, mi smo seksualna bića koja dobijaju ogromnu satisfakciju iz sopstvenih tela i naših kontakata sa drugima, prvenstveno to-

²⁴ Edvards i Elkins, 1988.

plih zagrljaja majki i očeva. Većina male dece uživa da se grli, ljulja, drži i dodiruje. Istraživanja pokazuju da je količina brige koja obuhvata bliskost i ljubav koju dobijamo kao mala deca „neophodna za razvoj zdrave ljudske seksualnosti²⁵“. Toplina i ljubav koju bebe dobijaju tokom ovog perioda doprinose njihovoj sposobnosti da veruju i da na kraju prime i pokažu nežnost i naklonost.

Lekcije koje se uče tokom razdoblja kada dete prohoda su također važne za zdrav socijalno-seksualni razvoj. Deca koja su tek prohodala dobijaju zadovoljstva od drugih kao i iz svojih tela. Neobuzdano zadovoljstvo koje tek prohodala deca dobijaju istraživanjem svojih tela se ponekada čini smešnim a u drugim situacijama se posmatra sa stidom. Ako odrasli u njihovoj blizini prihvate ove aktivnostima u kojima oni istražuju sebe, deca imaju bolju osnovu u kojoj će uživati u svojim telima i prihvatiti sebe. To ne podrazumeva da bi odrasli u njihovoj blizini trebalo da se ustežu od odvratanja deteta od nekih ponašanja u neprimerenim situacijama ili da njega ili nju ne nauče da je važno da postoje primerene i neprimerene sredine u kojima oni mogu da istražuju sebe. Međutim, eksperti savetuju protiv preteranih reakcija odraslih koje pokazuju da su takva ponašanja „loša“, jer takve reakcije pokazuju da je telo „loše“ ili „sramno²⁶“.

Mi stvaramo mnoge svoje ideje o životu, ljubavi i vezama iz svojih ranijih opažanja. Ove ideje mogu da traju ceo život, utičući na to kako posmatramo sebe i kontaktiramo sa drugima. Zbog činjenice da su deca veliki imitatori ponašanja koja uočavaju, kućna sredina stvara temelj za njihove reakcije i očekivanja u društvenim situacijama. Neki domovi su puni topline i naklonost se slobodno izražava grljenjem i ljubljenjem. U drugim domovima, ljudi su formalniji i članovi porodice se možda retko dodiruju. Količina humora, konverzacije i kontakta među različitim članovima porodice se također razlikuje od doma do doma. Neke porodice dele svoja duboka osećanja dok u drugima to nije slučaj. Deca opažaju i upijaju ove početne lekcije o ljudskom kontaktiranju i mnoga njihovog kasnijeg ponašanja i očekivanja mogu da odraze ono šta su videli da su oni najbliži njima rekli ili uradili.

U predškolskom i ranom školskom uzrastu, većina dece je manje zaokupljena samoistraživanjem, ali zadržavaju svoju znatiželju o tome kako se stvari dešavaju. Oni mogu da zbune roditelje iznenadnim i direktnim postavljanjem jednostavnih

Foto Petar Opačić

²⁵ Gardner, 1986.

²⁶ Kalderon i Džonson, 1990.

(i ne toliko jednostavnih!) pitanja o stvarima vezanim za seks. Oni su takođe fascinirani kada otkriju da se tela njihovih drugova u igri suprotnog pola razlikuju od njihovih i mogu da istraže ovu činjenicu gledanjem, dodirivanjem ili postavljanjem pitanja. Ova vrsta ponašanja je normalna i treba da se tretira kao takva. To može pomoći roditeljima da shvate da dečija znatiželja o telu i istraživanje tela predstavljaju prirodnu evoluciju o njihovom učenju o svetu i njima samima. Jake reakcije prepune emocija od strane roditelja mogu da budu štetne za decu u tome što oni mogu da nauče da se osećaju krivim ili da ih je sramota svojih delova tela²⁷. Odgovaranje na pitanja staloženo i istinito i pokazivanjem određenog nivoa uvidavnosti koja se odnosi na dečiju znatiželju pomoći će im da razviju pozitivan stav o svojim telima.

U ovom periodu takođe deca uče i druge stvari o sebi. Sada počinju da se igraju sa svojim vršnjacima, tamo gde su se prethodno igrali pored njih ali odvojeno od njih. Oni počinju da testiraju sebe u društvenom okruženju: udaraju, uzimaju igračke i čine druga anti-društvena dela. Prave mnoge greške, ispravljaju se i uče potrebne lekcije o prihvatljivom ponašanju. Ovi kontakti i naučene lekcije su važni njihovom konceptu o sebi u okviru društva.

Tokom ovog perioda, deca učvrćuju ideje o polu i ulogama pola, ili šta znači biti muško ili žensko. Između druge i treće godine, većina dece dobija pravilno saznanje da su muško ili žensko. Do pete godine, većina njih se dobro snalazi u razumevanju vrsta ponašanja i stavova koji prate onoga ko je žensko ili muško u tom društvu²⁸. Oni stvaraju koncepte o identitetu pola opažanjem aktivnosti svojih roditelja i drugih odraslih osoba i putem onoga šta drugi od njih očekuju i traže da urade. Poruke vezane za pol se šalju deci u mnogim oblicima. Rane poruke uče decu kom polu pripadaju. Potom kako dete raste, počinju da se vezuju za to koji je tip ponašanja primeren za svaki pol. Vrsta igračaka koja su deci data da se sa njima igraju, odeća koju mogu da nose, vrsta aktivnosti kojima im je dozvoljeno da se bave i ono što vide da njihovi roditelji rade šalje neverbalne poruke o polu. Izrečena očekivanja isto tako doprinose tome, neki od primera su „ Budi hrabar dečko! Hrabri dečaci ne plaču“ i „ Kada ideš u kupatilo stojiš kao tata/sediš kao mama.“ Ovakvim izjavama i očekivanjima i putem opažanja onoga šta odrasli čine, deca uče o ulogama i ponašanjima pola i u skladu sa tim oblikuju svoja ponašanja²⁹.

Tokom početka školskih godina, znatiželja i istraživanja u ranom detinstvu kod mnoge dece prelaze u period u kome se interesovanje za drugi pol može smanjiti zbog novih interesovanja i odnosa. Nije neobično za neku decu da odbacuju pripadnike suprotnog pola tokom ovog perioda, pogotovo kada su u prisustvu pripadnika istog pola. Ali ovo ni po čemu ne predstavlja opštu istinitost. Taringer navodi izvestan broj istraživanja koja podržavaju tvrdnju da, daleko od toga da su seksualno latentni, neka deca tokom ovog doba „ često razmatraju teme vezane za seks a druga pokazuju veliko interesovanje za suprotni pol, želeći da budu u

27 Teringer, 1987.

28 Kalderon i Džonson, 1990.

29 Ibid.

prisustvu suprotnog pola i u određenim okolnostima mogu da se angažuju u aktivnostima sa pripadnicima suprotnog pola“. Obe ovakve reakcije – odbacivanja suprotnog pola ili pokazivanje interesovanja za suprotan pol – su normalne, jer deca tokom ranih školskih godina uče o sebi kao dečaci ili devojčice. Prijateljstva, drugovi u igri, igre i aktivnosti su važni tokom ovog doba za nastavak razvoja osećaja o sebi u okviru društvene sfere.

Sa pubertetom, koji počinje između 9 i 13 godine, deca počinju da prolaze kroz velike fizičke promene koje se ogledaju u promenama hormonskog balansa³⁰. Oba pola pokazuju brz skeletni rast. Fizičke promene su obično praćene naglašenim seksualnim nagonom i nekim emotivnim negodovanjem zbog samosvesnosti i nesigurnosti šta sve te promene znače. Pre nego što ove promene zapravo počnu, važno je da roditelji staloženo razgovaraju sa svojom decom o tome šta ih čeka. To je najvažnije doba za mlade, mnogi su ispunjeni prevelikom osetljivošću, samosvesnošću i osećanjima neadekvatnosti koja se odnose na njihova fizička i društvena bića. Njihova tela se zaista menjaju, ponekada dnevno, prikazujući konkretne dokaze o njihovim ženskim ili muškim karakteristikama. Tokom puberteta, svoj deci je potrebna pomoć da održe dobru sliku o sebi.

Adolescencija prati pubertet i često sa sobom donosi konflikte između dece i roditelja ili staratelja. To se dešava jer se, kako ljudska bića ulaze u adolescenciju, fizičke promene slažu sa novim kognitivnim sposobnostima i želi da se dostigne veća nezavisnost od porodice kao celine. Želja za nezavisnošću se generalno manifestuje na nekoliko načina. Jedan je da adolescenti možda žele da se oblače po svom ukusu, sportskim nekonvencionalnim stilom i da nose frizure koje mogu da smetaju i da uznemire njihove roditelje. Drugi je da adolescenti često počinju da daju veliku važnost tome da imaju svoje prijatelje i ideje, što se ponekada namerno razlikuje od želja njihovih roditelja. Čini se da uticaj vršnjaka itekako pretil roditeljskom uticaju.

I roditelji i adolescenti mogu da dožive napor u ovom periodu u fizičkom i emotivnom razvoju. Roditelji sa jedne strane, mogu da osećaju jaku potrebu da zaštite adolescenta od učestvovanja u ponašanju za koje on ili ona nije kognitivno ili emotivno spreman³¹. Oni možda strahuju da će njihova deca biti povređena ili da će veoma čuvane kuturne i religiozne vrednosti biti žrtvovane. Sa druge strane, mlad čovek se možda prvenstveno bavi razvojem identiteta odvojeno od svojih roditelja i doživljava brz razvoj fizičkog, emocionalnog i kognitivnog bića³².

Sve gore navedene tvrdnje koje se tiču razvoja odnose se na većinu dece, bez obzira da li ona imaju invaliditet ili ne. Važno je razumeti da sva deca slede svoj model razvoja, neka sporijim i možda manje napetim tempom, ali i da sva na kraju odrastaju.

30 Dekei, 1986.

31 Taringer, 1987.

32 Dekei, 1986.

Seksualna edukacija

Dostupnost pravilnih informacija o seksualnosti vrlo je važna osobama sa invaliditetom, njihovim porodicama, učiteljima, lekarima i svima koji informaciju mogu pružiti. Mnogo je toga na kocki da bi se dopustila neinformisanost. Kada su se srednjoškolski drugovi iz razreda neke devojčice tinejdžerke sa umerenom mentalnom ometenošću uverili da je bila seksualno zlostavljana, jedan istaknuti zastupnik osoba sa invaliditetom je uočio – „Potreba da se bude voljen može da predstavlja klopku i za one najsposobnije. Za one manje sposobne, to može da predstavlja poziv u propast.“

U nedavnom izveštaju Državnog centra za zlostavljanje i zanemarivanje dece u reprezentativnom uzorku zlostavljane dece nad kojima je istraživanje vršeno, 36 od 1000 dece bilo zlostavljano, što je 1,7 puta veća stopa nego kada se radi o deci koja nemaju smetnje. Ovi strahovi mogu da navedu roditelje da štite svoju decu od socijalnih kontakata bez nadzora i čak od same spoznaje o seksu. Najbolja zaštita od zlostavljanja je efikasna edukacija dece o seksu i njihovo pravo da se opredele u odbijanju kada je reč o pokušajima započinjanja veze samo zbog seksa.

Deci je potrebno pružiti seksualnu edukaciju kako bi im se pomoglo da imaju ispunjeniji život i kako bi sebe zaštitili od iskorišćavanja, neplanirane trudnoće i polno prenosivih bolesti. Važna pretpostavka seksualne edukacije je činjenica da je seksualnost izvor zadovoljstva i osnova za spajanje i ljudske odnose. Ciljevi seksualne edukacije obuhvataju negovanje određenih stavova i pružanje potrebnih informacija. Jedan cilj seksualne edukacije u njenom najširem smislu je da se deci pruži osećaj da su privlačni pripadnici svojih polova uz očekivanja da imaju zadovoljavajuće odnose sa odraslima.

Drugi važan cilj za decu je da budu izričiti u štićenju privatnosti svojih tela i da prijavljuju uznemiravanja odraslima u koje imaju poverenja. Edukacija vezana za začecje, kontracepciju i zaštitu od seksualno prenosivih bolesti, uključujući i HIV, je takođe veoma važna.

Ciljevi seksualne edukacije podrazumevaju:

Pružanje informacija – svi ljudi imaju pravo na tačne informacije o odrastanju i razvoju, ljudskoj reprodukciji, anatomiji, psihologiji, masturbaciji, porodičnom životu, trudnoći, rađanju, roditeljstvu, seksualnoj reakciji, seksualnoj orijentaciji, kontracepciji, abortusu, seksualnom zlostavljanju, HIV- u/SIDI i drugim seksualno prenosivim bolestima.

Razvijanje vrednosti – seksualna edukacija pruža mladim ljudima mogućnost da pitaju, istražuju i procenjuju stavove, vrednosti i spoznaje o ljudskoj seksualnosti. Cilj je da se pomogne mladim ljudima da razumeju porodične, religiozne i kulturne vrednosti, razviju svoje sopstvene vrednosti, počnu više da poštuju sebe, razviju spoznaje o odnosima sa pripadnicima oba pola i shvate svoje odgovornosti prema drugima.

Razvijanje međuljudskih veština – seksualna edukacija može da pomogne mladim ljudima da razviju veštine u komunikaciji, odlučivanju, dokazivanju, veštine u odbijanju vršnjaka kao i sposobnost da stvore zadovoljavajuće veze.

Razvijanje odgovornosti – pružanje seksualne edukacije pomaže mladim ljudima da razviju svoj koncept odgovornosti i da primene takvu odgovornost u seksualnim vezama. To se postiže pružanjem informacija o odupiranju pritisku preranog ulaska u polne odnose, pravilnom upotrebom kontracepcijskih sredstava, preduzimanjem drugim zdravstvenih mera radi sprečavanja medicinskih problema koju su vezani za seks (kao što su trudnoća i seksualno prenosive bolesti) i odupiranje seksualnom iskorišćavanju i zloupotrebi.

Pružanje opsežne seksualne edukacije deci i mladima sa smetnjama u razvoju je posebno važna i izazovna zbog njihovih specifičnih potreba. Oni često imaju manje mogućnosti da dobiju informacije od svojih vršnjaka, manje prilika za opažanje, razvijanje i vežbanje primerenog društvenog i seksualnog ponašanja, možda ih njihov nivo čitanja ograničava u njihovom pristupu informacijama, možda zahtevaju specijalni materijale koji objašnjavaju seksualnost na načine koji oni mogu da razumeju i možda im je potrebno više vremena i ponavljanja kako bi razumeli koncepte koji su im predstavljeni. Ipak, sa mogućnostima da diskutuju i uče o mnogim dimenzijama ljudske seksualnosti, kod mladih ljudi sa smetnjama u razvoju može da se postigne shvatanje sopstvene uloge, kao i da se seksualnost odigrava u životima svih nas, zatim shvatanje uloge društvenih aspekata ljudske seksualnosti i vrednosti i stavova o seksualnosti i društvenom i seksualnom ponašanju. Oni takođe mogu da nauče vredne međuljudske veštine i razviju svesnost svoje odgovornosti prema svojim telima i svojim postupcima. Na kraju, sve ono što nauče priprema ih da preuzmu odgovornost u odrasloj dobi, životu, radu i socijalizaciji.

Stručnjak koji radi sa adolescentom sa smetnjama u razvoju, kao i svakog drugog adolescenta, može da smatra kompetentnim da donosi odluke o stvarima vezanim za seks i takav adolescent ima pravo na poverljivost i privatnost. Normalne sekundarne polne karakteristike razvijaju se kod velike većine adolescenata sa smetnjama i njima je potrebno više, a ne manje, pomoći kako bi shvatili ove promene, jake emocije i nagone koji ih prate. Adekvatno znanje im pomaže da se zaštite i od iskorišćavanja i od nesvesnog nuđenja drugima. Pored prethodno pruženih informacija, njima su potrebne i specifične informacije o polnom odnosu, začecju, kontracepciji i genetskim implikacijama njihove razvojne dijagnoze. Porodice i drugi staratelji bi trebalo da podstiču pražnjenje seksualnih nagona, kao što su društveni kontakti sa pripadnicima suprotnog pola.

Adolescenti sa teškim smetnjama u razvoju mogu da kasne u seksualnom sazrevanju. Štaviše, za neke od ovih adolescenata verbalna seksualna edukacija i savetovanje mogu da budu neefikasni i rad sa njima možda zahteva upotrebu slika, prikazivanja prihvatljivog ponašanja i modifikacije ponašanja. Program podučavanja za ovakve pojedince uključuje informacije o razlikovanju delova tela, veština vezanih za brigu o sebi, odnosima, društvenom uticaju i ponašanjima.

Privatnost koja uključuje ne diranje niti izlaganje intimnih delova tela u javnosti te poštovanje tuđe privatnosti, vrlo je jasno određena.

Seksualno zloupotrebljavanje može se sprečiti s informacijama ko sme, a ko ne sme dirati intimne delove tela. Koliko god pružanje informacija o prikladnom seksualnom ponašanju i anatomskim promenama može izgledati teško, ali neizbežno, razgovor o seksualnoj aktivnosti verovatno je najteži.

Mnogi osobe sa invaliditetom smatraju aseksualnim osobama ili misle da se oni zbog svog invaliditeta ne bi trebali upuštati u seksualne odnose. Iako razgovor o mehanizmima seksualne aktivnosti nije nešto u čemu ljudi uživaju, odgovor na pitanje „KAKO“ može biti baš ono što mnogim osobama sa invaliditetom treba. Osim informacija o sigurnom seksu, potrebna je i edukacija o položajima pri seksu koji se prilagođavaju mišićnoj slabosti ili drugim problemima pokretljivosti. Za povećavanje mogućnosti izbora osoba sa invaliditetom i njihovih partnera svaka informacija iz ovog područja treba biti oslobođena bilo kakvog ličnog suda ili mišljenja.

Osobe s invaliditetom zaslužuju prihvatanje svoje seksualnosti, ne samo u zajednici ljudi bez invaliditeta već i među ostalim osobama sa invaliditetom. Invaliditet ne umanjuje pravo na izražavanje vlastite seksualnosti. To uključuje pravo na venčanje, roditeljstvo, brigu za decu, homoseksualnost te pravo na informacije koje će im pomoći da donesu dobre odluke i preduzmu prikladne akcije.

UPUTSTVA ZA STANDARDIZOVAN NEDISKRIMINATIVNI GOVOR I PONAŠANJE³³ ZAŠTITNIK GRAĐANA REPUBLIKE SRBIJE³⁴

U izradnji institucionalnog identiteta potrebno je preduzeti ciljne napore ka prepoznavanju i suzbijanju diskriminativnih mehanizama mizoginije³⁵, ejblbodizma³⁶ i homofobije³⁷, koja su u velikoj meri prisutna u našem društvu.

Zaštitnik građana ovim Upustom preporučuje, inicira i zahteva od svih institucija i aktera u javnom prostoru da dosledno poštuju pravila nediskriminativnog ponašanja i verbalnog izražavanja u odnosu na žene, osobe sa invaliditetom i osobama LGBT orijentacije.

[...] III Nediskriminativni jezik i ponašanje u pogledu osoba sa invaliditetom

Izbegavati sve što je uvredljivo, diskriminativno, sažaljivo i omalovažavajuće u pogledu osoba sa invaliditetom.

Ne koriste se pojmovi: invalidi, hendikepirani, osobe sa posebnim potrebama.

33 Dokument je dostupan na sajtu Zaštitnika građana www.zastitnik.rs

34 Više o Zaštitniku građana na www.zastitnik.rs

35 Mržnja prema ženama.

36 Povlašćivanje i pretpostavka da su svi ljudi mentalno i telesno potpuno sposobni, uz negiranje egzistencije i diskriminisanje onih koji to nisu.

37 Strah, mržnja i diskriminacija svih neheteroseksualnih ljudi.

Ne govoriti „zdravi i bolesni“. Treba imati u vidu da je invaliditet stanje, a ne bolest.³⁸

Uvek koristiti izraze „osoba sa invaliditetom“, „dete sa smetnjama u razvoju“, nikako termine invalid, ometeno dete...

Ne koristiti termin „smetnje u razvoju“ kada govorimo o odraslim osobama, jer je njihov razvoj završen.

Ne koristiti izraze osoba/dete sa posebnim potrebama jer su nam potrebe svima iste, samo imamo različite načine zadovoljavanja tih potreba.

Ne koristiti termine koji potiču od dijagnoza – autističari, cerebralci, paraplegičari, daunovci... Ovi termini su nekorektni, a vremenom su počeli da se koriste i kao uvrede (slepac, retard i sl.)

Izbegavati upotrebu skraćenica kada govorimo o osobama sa invaliditetom (OSI, MNRO), čak i kada same organizacije osoba sa invaliditetom ili same osobe te skraćenice koriste.

Ne nazivati odrasle osobe sa intelektualnim/mentalnim invaliditetom „decom“ (što se inače često upotrebljava u domovima, medijima...)

Ne govoriti „osoba u kolicima“, „vezan/prikovana za kolica“, već koristiti izraz korisnik/ca kolica.

Ne koristiti izraz „parking za invalide“ već „parking za vozila osoba sa invaliditetom“, „invalidne organizacije“ već „organizacije osoba sa invaliditetom“.

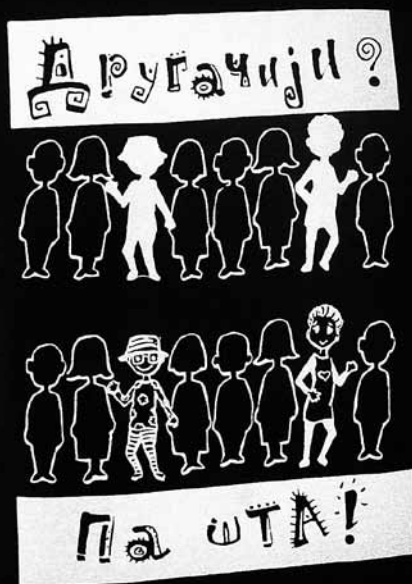
Ne izražavati sažaljenje prema osobama sa invaliditetom, ali ni izveštačeno, preterano „divljenje“ (npr. „fantastično kako vi svuda stignete i toliko ste uradili a u kolicima ste...“)

Svaki organ državne uprave, preduzeća, ustanove i organizacije koje vrše javna ovlašćenja, javne službe, državni organi ili organi jedinice lokalne samouprave, posebno oni koji neposredno komuniciraju sa građanima treba da ispunjavaju minimum standarda fizičke pristupačnosti osobama sa invaliditetom.

Obrazloženje

Uvredljivo i diskriminativno je npr. pretpostavljati da sve osobe sa invaliditetom „naravno“ ne mogu da se školuju zajedno sa svojom generacijom u opšteobrazovnim institucijama, da „brukaju“ porodicu, da je „normalno“ da borave zatvoreni u kućama i da im javni prostor ne pripada, da ne treba ili ne mogu ništa da rade i da zarađuju da ih treba lišiti poslovne sposobnosti „za njihovo dobro“ jer „ne mogu“ da se samostalno staraju o svojim interesima. Poslovna sposobnost ima veliki značaj u životu svake osobe. Mogućnost da se bira mesto življenja, osobu sa kojom živi, fakultet za studiranje, stranku za koju se glasa ili posao – većina nika da ne preispituje, a još manje razmišlja o tome da su nekome takve jednostavne i uobičajene stvari uskraćene, dok je s druge strane, većina osoba sa invaliditetom u našoj zemlji suočena sa ovim i sličnim problemima.

38 Često se osobe/decu sa invaliditetom kaže da su „bolesni“.

Arhiva VelikiMali

Upotreba jezika je usko povezana sa razvojem pristupa i metodologija u pružanju podrške osobama sa invaliditetom. Kod nas je još uvek vrlo rasprostranjen „medicinski“ model koji je zastareo i prevaziđen, gde se osoba posmatra kao „bolesna“ i samo iz ugla invaliditeta koji ima i taj invaliditet pokušava da se ublaži, „popravi“, „dovede u normalu“, kako bi se osoba uklopila u način života većine. Ovakav pristup dovodi to toga da je i terminologija zasnovana na medicinskom pristupu, odnosno dijagnozi koju osoba ima.

Socijalni pristup ima u prvom planu promenu društva, a ne promenu osobe koja ima invaliditet, kao i

poštovanje koncepta ljudskih prava i koncepta jednakih mogućnosti. Ovo znači da je invaliditet/hendikep/ometenost samo još jedno od ličnih svojstava osobe, isto kao i pol, rod, nacionalna i verska pripadnost i slično.

U Srbiji još uvek nije postignut odgovarajuća pristupačnosti za osobe sa invaliditetom, iako se u poslednje vreme vide pomaci (zvučni semafor, oboreni trotoar u centru grada, ponegde rampa...) Pristupačnost podrazumeva sve ono što osobama sa invaliditetom omogućava da samostalno žive i učestvuju u svim aspektima života, na jednakoj osnovi kao i drugi građani/ke.

Nastojimo na poštovanju principa „univerzalnog dizajna“ ili „dizajna za sve“ koji podrazumeva poštovanje načela ravnopravnog korišćenja, fleksibilnosti u korišćenju, jednostavno i intuitivno korišćenje, uočljivost informacija, korišćenje uz male fizičke napore i adekvatnost veličine prostora za pristup korišćenju.

KOMENTARI INICIJATIVE ZA INKLUZIJU VELIKIMALI NA PREDLOG ZAKONA O VOLONTIRANJU

U momentu pisanja ovog biltena, Predlog Zakona je ušao u skupštinsku proceduru ali još uvek nije usvojen.

Inicijativu IZVOR sačinjava nekoliko organizacija iz Novog Sada koje su od 2004. godine zastupale donošenje zakona o volontiranju. Inicijativa je izradila nacrt zakona, organizovala javne rasprave u desetak vojvođanskih gradova, doradila nacrt nakon javnih rasprava i tekst predala Skupštini AP Vojvodina na usvaja-

nje. Vojvođanska skupština ga je usvojila, ali je došlo do zastoja kada je trebao da bude predložen Narodnoj skupštini Republike Srbije na usvajanje. Prošle godine je Ministarstvo rada i socijalne politike napisalo nacrt zakona bez konsultacija sa civilnim sektorom. Predstavljamo vam komentare koje je Inicijativa za inkluziju VelikiMali dala, uz napomenu da je bilo brojnih zamerki i komentara od strane drugih organizacija civilnog društva.

Predlogom Zakona je predviđeno previše administracije i procedura komplikovanih za redovno i neometano funkcionisanje volonterskih aktivnosti u okviru organizacija civilnog društva³⁹. Predlog Zakona je baziran na odredbama Zakona o radu i procedurama javnih uprava iako je činjenica da najveći broj osoba volontira upravo u organizacijama civilnog društva, čiji su načini funkcionisanja, principi i mogućnosti realizacije predloženih procedura izostavljeni (ili izignorisani). Predviđa se akreditacija programa za volontere kod Ministarstva rada i socijalne politike, što može biti pozitivan aspekt, ali redovno mesečno izveštavanje, odnosno procedura izveštavanja je previše komplikovana, a nije obrazložena svrha ovog izveštavanja ni na čemu se zasniva. Takođe, nejasni su mehanizmi kontrole, provere izveštaja, kao i teškoće u sagledavanju uvremenjenosti, odnosno dinamike dobijanja povratnih informacija od strane ministarstva. Na primer, ukoliko nevladina organizacija organizuje jedan događaj u trajanju od nekoliko sati i okupi više desetina volontera (koji su prisutni jedan ili više sati), previše je dokumentacije i administracije koju je potrebno uraditi za samo taj jedan događaj, pored redovnih volonterskih aktivnosti i programa. Iako smatramo da je izveštavanje neophodno, kao i sistem praćenja i procene uspešnosti ili kvaliteta (o čemu nema jasnih odredaba u Predlogu), nije jasna svrha i osnova za predlaganje ovako komplikovanih procedura.

Potrebno je dodati u članu 12. Predloga – *Organizator obrazovno-vaspitnih volonterskih aktivnosti za lica iz stava 1. ovog člana može biti obrazovno-vaspitna ustanova, ustanova socijalne zaštite* da organizatori vaspitno-obrazovnih aktivnosti treba da budu (kao što su i do sada bile) i organizacije civilnog društva, a ne samo obrazovno-vaspitna ustanova i ustanova socijalne zaštite.

Objašnjenje za ovaj komentar daje sam Predlog Zakona u članu 12. stav 1. – *Maloletno lice mlađe od 15 godina može biti uključeno u obavljanje obrazovno-vaspitnih volonterskih aktivnosti, u cilju obrazovanja i vaspitanja kojim se doprinosi razvijanju svesti o značaju zaštite i očuvanja prirode i životne sredine i usvajanju, razumevanju i razvoju socijalnih i moralnih vrednosti demokratski uređenog, humanog i tolerantnog društva.* Činjenica je i opšte poznata praksa (očigledno ne i prepoznata praksa) da organizacije civilnog društva realizuju mnoge i raznovrsne vršnjačke edukacije o navedenim temama. Da li to znači da udruženja ne mogu više da planiraju i realizuju, na primer, vršnjačke edukacije o zloupotrebi psiholoških aktivnih supstanci, sprečavanju nasilja, ili razvoju tolerantnog društva utemelje-

³⁹ Članovi 28, 29 i 30. Predloga Zakona o volontiranju, dostupno na sajtu Narodne skupštine Srbije, <http://www.parlament.gov.rs/content/cir/akta/predzakoni.asp> pristupljeno 11. aprila 2010.

nog na poštovanju ljudskih prava? Pogotovo ako uzmemmo u obzir da su zapravo udruženja do sada bila lideri u kreiranju i sprovođenju ovakvih aktivnosti, više nego obrazovno-vaspitne ustanove i ustanove socijalne zaštite.

Predloženo rešenje iz člana 13. Predloga Zakona o volontiranju je neprimenjivo u radu organizacija koje se bave decom i osobama sa invaliditetom.

Član 13. stav 2. Volontiranje sa korisnicima iz stava 1. ovog člana ne može da obavlja:

- 1) *lice kojem je izrečena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi ili obaveznog lečenja narkomana ili alkoholičara ili zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti, koja je u vezi sa delatnošću volontiranja;*
- 2) *pravosnažno osuđeno lice za krivično delo protiv života i tela, protiv sloboda i prava čoveka i građanina, protiv polne slobode, protiv braka i porodice, protiv zdravlja ljudi;*
- 3) *lice koje je u potpunosti ili delimično lišeno poslovne sposobnosti;*
- 4) *lice koje je u potpunosti ili delimično lišeno roditeljskog prava i lice prema kome su izrečene mere za zaštitu od nasilja u porodici, osim ako je od pravosnažnosti odluke proteklo više od pet godina.*

Ovo je član koji diskriminiše različite grupacije ljudi (iako član 6. govori o načelima zabrane diskriminacije), a ovde prvenstveno mislimo na osobe sa invaliditetom i delom na osobe koje su bile kažnjavene.

Činjenica je da su, zbog zastarelog i neusaglašenog zakonodavstva Srbije, osobe sa invaliditetom, a posebno osobe sa intelektualnim invaliditetom, izložene često sudskim postupcima kojima se lišavaju poslovne sposobnosti. Roditelji koji imaju dete sa invaliditetom vrlo često nemaju druge mogućnosti na raspolaganju, jer im je to jedini način da za svoju decu obezbede penziju, tuđu negu i pomoć, smeštaj u ustanovu socijalne zaštite – sve ovo u cilju obezbeđivanja deteta za vreme kada njih više ne bude. Stav 2. tačka 3. pomenutog člana osobe lišene poslovne sposobnosti stavlja u isti položaj kao lica lišena roditeljskog prava i lica kojima su izrečene mere za zaštitu od nasilja u porodici, a da pri tome ne vode računa o velikoj razlici koja postoji.

Inicijativa za inkluziju VelikiMali ima program za mlade i volontere koji je inkluzivan i u kome učestvuju, kao volonteri i volonterke, mladi sa i bez invaliditeta. Nekoliko mladih sa invaliditetom je već lišeno poslovne sposobnosti (iz navedenih razloga), što znači da oni ne bi mogli da volontiraju više u našim aktivnostima, ukoliko bi ovaj Predlog Zakona bio usvojen. Time bi se onemogućilo velikom broju mladih da budu aktivni učesnici/ce života u zajednici, što je u suprotnosti sa odredbama Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom koju je Srbija ratifikovala i u obavezi je da je primenjuje. Na taj način još više se utemeljuje diskriminatorna praksa prema osoba sa invaliditetom koju su lišene poslovne sposobnosti u našoj zemlji. Principi i načela volonterizma bi trebalo da podržavaju socijalnu inkluziju i jednaka prava za sve, a ne da onemogućavaju značajnom broju osoba da budu

uključne u društvo. Lišavanjem poslovne sposobnosti, osobe sa invaliditetom su već uskraćene za svoja građanska prava i nerazumljive su namere predlagača zakona da čak ne mogu ni da volontiraju. Na nivou države Srbije ovakva odredba bi predstavljala ozbiljno kršenje prava osoba sa invaliditetom. Takođe, usvajanje ovog zakona bi dovelo do toga da osobe sa invaliditetom koje su i ovako segregisane iz društva budu još više isključene iz društvenih dešavanja u lokalnoj zajednici.

Ne želimo da se ponovi praksa da je „bolje imati nekakav zakon nego nikakav“, jer ovakve zakonodavne odredbe samo još više komplikuju realizaciju aktivnosti i volonterskih programa i ne donose mnogo pozitivnih promena. Veoma je značajno zakonski regulisati volonterski rad u Srbiji i priznati iskustvo, veštine i znanja stečene volontiranjem u ustanovama i organizacijama civilnog društva, ali ne na način koji komplikuje dobrovoljno zalaganje pojedinaca i ulaganje vremena, a pogotovo ne ako je jedna grupa ljudi ovakvim odredbama diskriminisana. Narodna skupština je tokom 2009. godine usvojila Zakon o zabrani diskriminacije i ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom i trebalo bi da brine o usklađivanju svih novih predloga zakona sa domaćim i međunarodnim pravnim okvirom. Takođe, trebalo bi da uvaži i sagleda realnost u Srbiji i prepozna zalaganje organizacija civilnog društva u oblasti razvoja volonterizma i u skladu sa tim donese jedna moderan i demokratski zakon.

ŠTA JE VOLONTIRANJE?

NEVENA PALIĆ, volonterka VelikiMali

Mnogi bi na ovo pitanje odgovorili definicijom volontiranja. Iako se u potpunosti slažem sa njom, ja bih prvo rekla da je volontiranje sreća. Od kada volontiram, osećam se mnogo drugačije, mnogo ispunjenije, neizmerno srećnije. Upoznavanje divnih ljudi, dobro druženje i zabava, mnoga nova saznanja, preispitivanje sopstvenog mišljenja, suočavanje sa sopstvenim predrasudama, posmatranje sebe iz drugog ugla, otkrivanje vrlina kod sebe i drugih, putovanja, igra, zadovoljstvo, saznanje da sam nekome izmamila osmeh ili ulepšala dan... Sve je to za mene volontiranje. Oni

Foto Petar Opačić

koji misle da je volontiranje davanje sebe samo da bi se pomoglo drugome, varaju se. Ja od sebe dajem dobro raspoloženje, pozitivnu energiju i osmeh, a dobijam višestruko više. Ali, kada se nakon nekog vremena okrenemo iza sebe, shvatimo da smo svi kao tim uradili velike stvari i načinili ogromne korake u pravcu u kom se krećemo. Sve to mi daje još više snage i želje da nastavim dalje. Mislim da bi svako trebalo da volontira jer sam ja tek volontirajući upoznala jedan čaroban svet koji je sve vreme bio tako blizu, a da ga ja nisam bila svesna.

ZAŠTO VOLONTIRAM?

STEFAN KATIĆ, volonter VelikiMali

Foto Petar Opačić

organizacije i ljudi koje tu upoznaš brzo postaju prijatelji i samim tim tvoje okruženje. No, od tebe najviše zavisi, od vrednosti koje ti neguješ, gde ćeš se uklopiti, gde ćeš volontirati. Što se mene tiče, meni to nije obaveza, jer ako shvatim poziv na druženje kao obavezu, meni definitivno nije mesto u „VelikiMali“. Zato je za mene volontiranje posebna igra – svi su na dobitku!

Ima mnogo vrednijih stvari od novca – moj je odgovor kad god me pitaju zašto volontiram. Često posle toga usledi rafal meni besmislenih pitanja, a isto tako često ne umem da opišem i nabrojim ono što dobijam. Posle određenog vremena shvatiš da je stvarno besmisleno nabrajati, jer i da želiš sve, ne možeš. Čak i da izgovoriš sve, nije dovoljno. Ta reč je kao pesma bez teksta i muzike. Treba osetiti na svojoj koži šta je volontiranje, tek tada je verno dočarano. Naravno, nije svako volontiranje isto. Svaka organizacija ima svoj otisak prsta, odnosno vrednosti koje neguje i tako volonter/ka saznaje u kakvom okruženju želi da bude. Ne, nisam pogrešio u vezi okruženja, jer je dovoljno samo da ti se svide vrednosti

ŽENE SA INVALIDITETOM – NEVIDLJIVE ŽRTVE NASILJA⁴⁰

OLIVERA ILKIĆ I LEPOJKA ČAREVIĆ MITANOVSKI

Rodne uloge i nasilje nad osobama sa nvaliditetom

Uradu na SOS telefonu za žene sa invaliditetom koje imaju iskustvo nasilja došle smo do saznanja da one vrlo često ne prepoznaju nasilje kojem su izložene i uverene su da je njihov invaliditet jedini razlog za sve što im se dešava.

Stepen invaliditeta žene u patrijarhalnom društvu kao što je naše, meri se u odnosu na to koliko invaliditet ugrožava ispunjavanje njene tradicionalne uloge: da je uzorna supruga, dobra majka, domaćica, seksualno poželjna, neko ko „brine“ o svim članovima porodice i odgovara dodeljenoj društvenoj ulozi.

Invaliditet žene je „težeg stepena“ ukoliko pogađa njen fizički izgled, sposobnost da obavlja kućne poslove, rađa i podiže decu. Imajući u vidu stereotip da žene zbog svog invaliditeta najčešće nisu u mogućnosti da ispunjavaju te uloge na očekivani i društveno prihvatljiv način, a nisu im omogućeni alternativni vidovi podrške, ne čudi da su im osporavana prava na ljubav, seksualnost, brak, materinstvo i lično potvrđivanje. Samim tim, one postaju društveno nevidljive i kao takve, vrlo često su žrtve psihičkog, fizičkog, seksualnog, ekonomskog i institucionalnog nasilja.

Kada je reč o muškarcima sa invaliditetom koji trpe nasilje u porodici, važno je znati da se stepen njihovog invaliditeta meri u odnosu na to koliko invaliditet utiče na muškost i intelektualne sposobnosti, a ne na fizičke mogućnosti. Takav stav je opšteprihvaćen u društvu u kome se očekuje da su muškarci ti o kojima žene „brinu“.

Žena sa invaliditetom – nevidljivo biće

Živimo u svetu pisanih i nepisanih pravila, očekivanja od okruženja i „normi“ ponašanja koje moramo da ispunimo i poštujemo da bismo bili punopravno prihvaćeni članovi tog istog društva. Iako su tim „normama“ obuhvaćeni i muškarci i žene, ako se malo više zamislimo, moglo bi se reći da živimo u svetu stvorenom po meri muškaraca. Te društvene uloge muškaraca i žena se uče od najmlađih dana i prenose se sa kolena na koleno. Roditelji svoju žensku decu uče da budu strpljiva,

⁴⁰ Publikacija Žene sa invaliditetom – nevidljive žrtve nasilja, Studije slučajeva, autorke Olivera Ilkić i Lepojka Čarević Mitanovski, u izdanju ...IZ KRUGA, organizacije za zaštitu prava i podršku ženama sa invaliditetom Srbije, dostupna na http://www.izkruga.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=74&Itemid=88&lang=en

poslušna i brižna kako bi se spremila za ulogu dobre supruge, majke i domaćice. Iskazivanje individualnosti i ličnih zahteva je potisnuto u drugi plan. I muška deca se, na sličan način, spremaju za svoju buduću ulogu „glave porodice“. Tako je generacijama stvarano okruženje u kome svako ima svoje mesto. Generalno gledano, mušarac je tu da obezbedi sigurnost porodici, a žena da ispunjava njegove zahteve i potrebe i da brine o deci. Pravila su postavljena, najvećim delom u korist muškaraca i potrebno je samo da ih se svi drže do kraja, onako kako su naučili.

Šta se dešava kada se ta ravnoteža naruši rođenjem deteta sa invaliditetom? U većem broju slučajeva muškarci odlaze, ostavljajući svu odgovornost i „sramotu“ na ženama. Oni obično kažu: „Ona je majka, prirodno je da ona brine o svom detetu!“ Desi li se da je dete žensko, tim gore. Tvrdnja da „očinski instinkt nije toliko jak“ je zgodan izgovor za izbegavanje obaveza i odgovornosti.

U slučaju da ostane sama sa detetom koje ima invaliditet, podrška od strane porodice nije uvek njen mogući oslonac. Državne institucije, koje postoje da ponude pomoć u ovakvim situacijama, ponovo postavljaju teret na njena leđa. Ako je invaliditet deteta trajan i većeg stepena, jači je osećaj krivice, bespomoćnosti i beskorisnosti. Neke žene nisu sposobne da se suoče sa svim tim problemima i zato napuštaju svoju decu, stavljajući ih u institucije za trajni smeštaj. Kada porodica i pored svih problema ostane zajedno, svakodnevna briga o detetu koje ima invaliditet opet pada na majku.

Način odgajanja deteta sa invaliditetom zavisi od njegovog pola i stavova okoline. Devojčica sa invaliditetom se ne uči rodnim ulogama, zato što se smatra da zbog svog invaliditeta fizički nije u stanju da ih ispuni. Pod pritiskom drugih prema njoj se tako ponaša i majka, smatrajući njenu invalidnost obostranim neuspehom. Veoma često ona uništava ćerkinu samouverenost plašeći se da neće moći da vodi „normalan život“ zbog toga što ima invaliditet. Prenosi joj poruke koje su njoj nekada rečene: „žena nije ništa ako nije dobra domaćica, majka, supruga!“ stavljajući joj do znanja da ona nikada neće biti u stanju da bude to.

Žene sa invaliditetom odrastaju slušajući poruke, verujući da zaslužuju uvrede, pretnje, diskriminaciju i nasilje koje trpe u tišini. Gube svoje sisteme vrednosti. Gledaju sebe očima drugih i ne sviđa im se ono što vide. Preplavljene stereotipima i predrasudama prema sebi, zaboravljaju da su žene, veruju da su aseksualne i da nemaju prava da vole i budu voljene. Krug se zatvara i one ostaju nevidljive unutra. Koliko dugo? Ne znamo. Možda je prvi korak ka izlazu iz zatvorenog kruga, vera u sopstvene vrednosti i samopouzdanje, nego u sliku koju drugi prenose.

Nasilje nad ženama sa invaliditetom

Nasilje je uspostavljanje moći i kontrole nad žrtvom, stvarajući tako odnos „gospodar“ i „rob“. Ukoliko žrtva ima manje mogućnosti da se fizički i intelektualno usprotivi, moć i kontrola se lakše i duže održava. Žene sa invaliditetom imaju manje mogućnosti da se na bilo koji način suprotstave nasilju, a još manje da iz

njega izađu, pre svega zbog stereotipa i predrasuda okoline, zbog svog invaliditeta, a zatim i zbog nepostojanja servisa podrške. Što je stepen invaliditeta viši, to su mogućnosti manje.

Jedan od najprisutnijih stereotipa, kada je u pitanju nasilje nad ženama sa invaliditetom je: „Niko normalan ne bi mogao da udari ženu u kolicima.“

Podaci do kojih smo došli višegodišnjim radom govore drugačije.

Od 5520 poziva, 93 % su žene sa invaliditetom koje su bile izložene raznim oblicima nasilja. Najzastupljenije je verbalno sa 28%, ekonomsko sa 24,12%, fizičko sa 10,55%, prinudna izolacija sa 22,14% i seksualno sa 5,5%. Kada govorimo o vrstama invaliditeta, najranjivije su osobe koje imaju intelektualni invaliditet sa 48,12%, zatim cerebralnu paralizu sa 31,88%, mišićnu distrofiju i neuromišićne bolesti sa 15,30% i osobe sa kombinovanim invaliditetom sa 4,70%.

Razlozi za ove brojke leže u činjenici da žene sa višim stepenom invaliditeta fizički zavise od tuđe pomoći i podrške pri obavljanju osnovnih životnih potreba, kao što su odlazak u toalet, održavanje lične higijene, oblačenje, prelazak iz kolica u krevet, hranjenje itd. Ne samo što su ranjivije, one su i vrlo često izložene specifičnijem načinu zlostavljanja, koje se ogleda u uskraćivanju pomoći pri samozbrinjavanju, izgladnjivanje, udaljavanje od ortopedskih pomagala i sredstava za komunikaciju, pretnje da će ostati same na ulici bez ičije pomoći, da će završiti u nekom domu ili psihijatrijskoj klinici, da će živeti u potpunoj izolaciji „ukoliko ne budu poslušne“ i slično.

Na ovaj način nasilnik/ca uspostavlja apsolutnu moć i kontrolu, čak i bez upotrebe fizičke sile. Ako ikada dođe do upotrebe fizičke sile, nastale modrice ili ozbiljnije povrede pripisuju se „padovima“ koji su česta pojava kod osoba sa višim stepenom invaliditeta. Ova činjenica može biti otežavajuća okolnost u procesu dokazivanja posledica pretrpljenog nasilja.

Nasilnici su u 87% muškarci svih stepena obrazovanja, različitih zanimanja i socijalnih staleža. Uglavnom su to članovi najuže porodice od kojih žene sa invaliditetom u potpunosti emotivno, fizički i ekonomski zavise. Kada govorimo o emotivnoj zavisnosti naše korisnice navode kako ih „niko ne voli, nikom nisu potrebne, da treba da budu zahvalne što brinu o njima u suprotnom bi bile gladne i na ulici...“ Vremenom gube samopouzdanje i počinju da veruju u sliku o sebi, nametnutu od najbližih, smatrajući da kao „takve“ i ne zaslužuju bolji život.

Nevidljive za spoljni svet, izolovane su u svojim kućama iz kojih često same ne mogu da izađu zbog straha od nasilnika, zbog liftova koji ne postoje ili nisu u funkciji, zbog stepenica i uskih vrata. Upućene su na svoje najbliže koji ih vređaju, ponižavaju, omalovažavaju, ismevaju, okrivljavaju za svoje probleme, prete, šamaraju, tuku i sl. Svaka druga žena sa invaliditetom koja nam se javila, višegodišnja je žrtva nasilja i to je jedini način života koji im je poznat. Kada navode „razloge“ za pretrpljeno nasilje, uglavnom se može čuti: „Nervozan/a je, ima toliko obaveza, još brine i o meni, a ja sam nesposobna.“

Ekonomska zavisnost ogleda se u nemogućnosti da žena sa invaliditetom, pre svega, svojim radom stekne ekonomsku samostalnost, a onda da raspolaže novcem na način na koji bi ona želela. U većini slučajeva žene sa invaliditetom imaju sredstva samo od tuđe nege i pomoći kojim takođe ne raspolažu.

Najčešće, usled arhitektonske nepristupačnosti stambenih zgrada u kojima žive, i javnih ustanova, kao što su banke i pošte, žene sa invaliditetom nisu u mogućnosti da samostalno podižu svoj novac, prinuđene su da u tu svrhu ovlaste člana uže porodice. Kada član porodice preuzme kontrolu trošenja novca jasno je da je mogućnost uspostavljanja moći i kontrole u drugim segmentima života daleko lakša.

Mnoge žene, koje od rođenja imaju invaliditet, a javljale su se sa iskustvom nasilja, imale su i iskustvo prezaštićenosti u svojim primarnim porodicama. Po našem iskustvu do pojave prezaštićenosti dolazi iz više razloga. Neki roditelji izoluju svoju decu sa invaliditetom u nameri da ih zaštite od izrazito negativnih komentara i otvorene diskriminacije okoline. Kada je reč o deci koja imaju očuvane intelektualne sposobnosti, gde postoje preduslovi za osamostaljivanje, često roditelji iz dobre namere, rade za decu i ono što bi ona samostalno mogla da urade, kako bi ih poštedeli napora i fizičkog bola, ali i uštedeli vreme za neke druge aktivnosti. U drugom slučaju, radi se o roditeljima koji se stide svoje dece sa invaliditetom jer su prihvatili pogrešan stav društva da su osobe sa invaliditetom teret, nesposobne da samostalno donose odluke i snose odgovornost za svoje postupke. Takav način vaspitanja dece sa invaliditetom dovodi do niskog samopoštovanja, potcenjivanja svojih sposobnosti, što je otežavajuća okolnost u odlučivanju za samostalan život.

NASILJE U PORODICI

Delovi iz publikacije *Žene sa invaliditetom u Srbiji – pravna analiza stanja i pravne regulative o položaju žena sa invaliditetom u Republici Srbiji*⁴¹

LEPOJKA ČAREVIĆ MITANOVSKI, VIOLETA KOČIĆ MITAČEK I MARKO SAVIĆ

U Srbiji do 2002. godine nasilje u porodici nije bilo prepoznato a samim tim ni sankcionisano. U drastičnim slučajevima nasilja krivično gonjenje je preduzimano pod nazivom nekih drugih krivičnih dela – nanošenje lake ili teške telesne povrede i drugo. Žrtve su bile bez bilo kakve zaštite, posebno ukoliko se radilo o ženi sa invaliditetom koja ima iskustvo nasilja u porodici, jer je vrlo često tretirana kao psihički obolela osoba ili osoba sa smetnjama u mentalnom razvoju.

Pred sudom su nailazile na nerazumevanje, često uz komentar “šta hoće, bar je našla muža” ili pitanje “da li su deca normalna”. Izuzetno je čest slučaj da žena sa

⁴¹ Publikacija u izdanju ...IZ KRUGA, 2009. dostupna na http://www.izkruga.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=74&Itemid=88&lang=en

invaliditetom postane žrtva svih članova porodice – muža, roditelja i dece, tretirana kao manje vredna zbog svog invaliditeta, a i pred institucijama sistema tretirana je na isti način.

Primer iz prakse – klijentkinja besplatne pravne pomoći organizacije ...Iz kruga: *Ženu sa oštećenjem sluha i govora, fizički je zlostavljao muž, uz odobravanje njenog oca i majke koji su ga podržavali kao glavu porodice i poštovali kao dobrog čoveka “jer je pristao da se oženi gluvom ženom”. Deca su preuzela isti model ponašanja, omalovažavajući majku, a u pubertetu su počeli i fizički da je zlostavljaju. Žena se obratila Centru za socijalni rad, međutim oni su je savetovali da ostane uz decu i da sačuva brak, smatrajući da i pored invaliditeta, ipak, ima neku porodicu, koju bi trebalo da sačuva. Nikada joj nije bio obezbeđen tumač za znakovni jezik prilikom dolaska u Centar i svoju situaciju je pokušavala da objasni pišući na papirićima u prostorijama Centra. Policija sa njom uopšte nije obavljala razgovore, jer dolazeći i po njenim prijavama ona nije mogla bez tumača da komunicira sa njima. Mužu je oduzet pištolj kojim joj je često pretio, ali postupak protiv njega nikada nije pokrenut.*

Nakon 2002. godine uvedeno je krivično dela „nasilja u porodici“⁴², ali se situacija za žene sa invaliditetom nije promenila, zbog nepromenjenih procesnih odredaba u krivičnom postupku. Pristup pravdi i sudu, kao i drugim relevantnim institucijama za žene sa invaliditetom ostao je isti, odnosno nepristupačan.

Godine 2005. dogodile su se potpuno nelogične promene u zakonima Srbije, kada je u pitanju nasilje u porodici. Donet je novi Krivični zakonik, kojim su smanjene kazne za krivično delo nasilja u porodici bez obrazloženja, a sa druge strane usvojen je Porodični zakon kojim su prvi put uvedene zaštitne mere u slučajevima nasilja u porodici, kao što je iseljenje nasilnika iz stana. Međutim, ne postoji mehanizam kojim bi nasilnik bio odmah odstranjen iz prostora u kome je žrtva. Predviđene kazne ne pružaju mogućnost za određivanje pritvora u krivičnom postupku i nasilnik ostaje u kući i pored intervencije policije, koja ima ovlašćenja da ga odvede na informativni razgovor, eventualno privede istražnom sudiji. Sudija, međutim, nema zakonske mogućnosti da nasilniku odredi pritvor, niti da mu zabrani prilazak žrtvi.

Ovaj novi oblik zaštite, kroz građanski postupak, predstavlja veliku promenu, ali se često pokazuje kao neefikasan jer osim donošenja zakona nisu sprovedene istinske reforme. Nije sprovedena obuka sudija, niti zaposlenih u Centrima za socijalni rad i često su se mogli čuti komentari od predstavnika pravosudnih funkcija da će žene zloupotrebljavati ovaj zakon. Poseban problem u praksi je i činjenica da ne postoji mehanizam izvršenja sudskih odluka, niti je postupak praćen intervencijom policije. Protokol o postupanju policije u slučaju nasilja u porodici ni danas ne postoji.

Ova mera zaštite nije primenljiva za žene sa invaliditetom, jer ne samo što ekonomski zavise od nasilnika, već i u obavljanju svakodnevnih životnih funkcija

⁴² Član 194. Krivičnog zakonika

(ustajanje, oblačenje, toalet, održavanje lične higijene ...). U Republici Srbiji ne postoji ni jedan servis podrške koji će ženi sa invaliditetom pružiti asistenciju u zadovoljavanju ovih najosnovnijih životnih potreba. Pored toga, žene sa invaliditetom ne mogu da se sklone bilo gde, pošto ne postoje skloništa za žene sa invaliditetom, a postojeća skloništa i sigurne kuće nisu pristupačne i ne primaju žene sa invaliditetom.

Osim toga, zakonodavac je pokazao veliko nerazumevanje i predrasude prema ženama sa invaliditetom, jer jedina odredba koja se odnosi na njih, upravo ih diskriminiše. Naime, članom 197. Porodičnog zakona navedena je definicija nasilja u porodici, stavom 2. šta se posebno smatra nasiljem, a u tački 4. se kaže da je nasilje navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili „nemoćnim licem“. Tumačenjem ove tačke (koja osnov ima u krivičnom zakonodavstvu) dolazimo do zaključka da je seksualni odnos sa nemoćnim licem nasilje, što ponovo održava stav o tome da su žene sa invaliditetom aseksualne, te da je veza između seksa i žene sa invaliditetom isključivo na nivou nasilja i kriminala.

Uvođenje mera zaštite je bio veliki korak, obuka sudija, radnika Centra za socijalni rad je sa zakašnjenjem i počela, ali nažalost loše organizovana bez saradnje nevladinog sektora i ženskih organizacija koje imaju dugogodišnje iskustvo, kapacitete i stručnost u ovoj oblasti. Žene sa invaliditetom i dalje imaju neravnopravan položaj u odnosu na ostale žene u ovom mučnom postupku, jer se parnični postupak nije promenio, te i dalje nemaju automatski pravo na tumača ili pristup sudu.

Učešće Centra za socijalni rad je vrlo važno u ovim postupcima, jer sud često traži njihovo mišljenje, a gotovo redovno, kada je u pitanju žena sa invaliditetom kao učesniku u postupku. Na ovaj način sud i dalje diskriminiše ženu sa invaliditetom, posmatrajući je kao manje vrednu, stavljajući pod „znak pitanja“ njene tvrdnje, sposobnost da se stara o deci i sebi.

Postupak izvršenja mera je posebno težak za žene sa invaliditetom, jer zahteva lično angažovanje i pristupe. Poseban problem je i ekonomski momenat, jer sudovi redovno nasilnika oslobađaju troškova postupka, čak i u najtežim situacijama nasilja, jer Zakon dozvoljava mogućnost da u ovim sporovima sud slobodno odluči o troškovima.

Prema tome, žena je prinuđena da sama finansira postupak, kako bi se spasla od nasilja, a onda je i novčano kažnjena, jer i pored uspeha u sporu sud ne određuje da joj se vrata troškovi. Ovo je veoma nepravedna i neopravdana praksa, posebno imajući u vidu da besplatna pravna pomoć nije organizovana na državnom nivou. Žene sa invaliditetom su u lošijem materijalnom položaju, vrlo često nezaposlene i ekonomski zavisne od porodice ili države. Imaju dodatne troškove izazvane invaliditetom. Ovakav ekonomski položaj ne nailazi na razumevanje suda, pa ostaju i bez naknade troškova postupka. Jedinu besplatnu pravnu pomoć u Srbiji žene sa invaliditetom mogu dobiti preko organizacije „...IZ KRUGA“. Vrlo važno je napomenuti da sud retko izriče mere iseljenja nasilnika iz stana ili useljenja žrtve, te

su najčešće mere zabrane daljeg uznemiravanja ili približavanja. Mera se izriče na period od jedne godine i može se produžavati. Izvršenje izrečenih mera je izuzetno teško, jer ne postoje posebne odredbe o načinu izvršenja već se sprovodi klasičan izvršni postupak koji je neefikasan. Takođe, nasilnik ima prava da traži da se mera ukine pre isticanja perioda na koji je određena, što je potpuno nelogično i nepravično rešenje. Zakon daje pravo nasilniku da pokrene postupak da se mera iseljenja ukini i time dobija priliku maltretira ženu u čiju korist je mera izrečena, jer je ona obavezna da se pojavljuje na suđenjima.

U slučaju kršenja mere, žrtvi ostaje izvršni postupak u kome nema zaštitu policije, već postupak sprovode sudski izvršitelji i ni na koji način nije posebno regulisano izvršenje ovih specifičnih mera. Kako je Krivični zakonik uveo kao oblik krivičnog dela u stavu 5. nasilja u porodici, kršenje mere izrečene u parničnom postupku, ženi ostaje podnošenje prijave zbog kršenja mere. Međutim, predviđena je izuzetno blaga kazna, i to novčana do zatvora u trajanju do šest meseci. Kaznena politika je blaga, a žena ponovo mora da prolazi kroz još jedan sudski postupak, ponovno viđanje sa nasilnikom i epilog suđenja u kome nasilnik dobija novčanu, a češće uslovnu osudu.

Žene sa invaliditetom se ređe odlučuju na podnošenje tužbi, posebno zbog nasilja u porodici, svesne da zaštitu neće dobiti zbog navedenih zakonskih rešenja. Radnici Centra za socijalni rad nisu senzibilisani za rad za ženama sa invaliditetom, posebno žrtvama nasilja, nit postoji program obuke na ovu temu.

NEKA ZAPAŽANJA O DNEVNIM BORAVCIMA

MILAN MARKOVIĆ, otac mladića sa autizmom

Dnevni boravci su počeli da se otvaraju pre dvadesetak godina da bi se obezbedilo dnevno zbrinjavanje dece sa smetnjama u razvoju i osoba sa invaliditetom kako bi porodice bile manje „opterećene“ i roditelji bili u mogućnosti da nesmetano rade. Dakle, dnevni boravci su nastali prvenstveno da zadovolje potrebe roditelja i porodice. Koliko mi je poznato korisnici ovih institucija su prvenstveno osobe sa intelektualnim smetnjama i oni su u nadležnosti opština. Aktuelni trend otvaranja dnevnih boravaka može da ima delimično opravdanje

Arhiva VelikiMali

Arhiva VelikiMali

samo zato što trenutno ne postoje druga sistemski rešenja za veliki broj osoba sa invaliditetom kojima sistem ne pruža celodnevnu podršku.

Smatram da dnevni boravci mogu da budu vid podrške u uključivanju dece u redovni obrazovni sistem. Naime pošto u okviru mnogih škola nije obezbeđen produžni boravak posle nastave deca bi mogla da odlaze u dnevne boravke kako bi bila zbrinuta dok roditelji rade. Naravno, važno je da ti boravci ne budu samo za decu sa smetnjama u razvoju i da se

u njima sprovode primereni programi. Dnevni boravci ne smeju nikako da budu zamena za uključivanje dece u škole što je sada čest slučaj sa decom sa smetnjama u razvoju. Naša vlast promovise koncept razvoja socijalne podrške osobama sa invaliditetom koji u kome se razvoj mreže dnevnih boravaka predstavljaju kao jedan od strateških ciljeva.

Ovakav pristup je pogrešan iz više razloga:

- U dnevni boravak se upisuju osobe najčešće ne zato što one to žele već zato što je to neko drugi odlučio u njihovo ime
- Upisom u dnevni boravak se vrši segregacija osoba na osnovu ličnog svojstva, najčešće postavljene dijagnoze
- Zakonski je određena starosna granica korisnika dnevnog boravka do 27 godine. Međutim, puno osoba koje su starije od propisane granice idu i dalje u dnevne boravke uz neformalnu saglasnost uprave i lokalnih vlasti u čijoj su nadležnosti dnevni boravci, jer za njih nema drugog rešenja, nema druge usluge koju bi mogli da koriste. Zbog ovakvih okolnosti, porodice ovih osoba su ucenjene i ne smeju da se zameraju osoblju, jer neko uvek može da se pozove na propis i da se uskrati mogućnost korišćenja usluge
- Sledeće odredište po izlasku iz dnevnog boravka je stacionar
- U praksi se roditelji/staratelji plaše, jer su osobe sa intelektualnim i drugim vrstama invaliditeta osetljiva grupacija koja je često izložena nasilju i zanemarivanju. U dnevni boravak roditelji/staratelji ne mogu da uđu bez najave da se ne bi remetio „dnevni plan rada“. Otuda roditelji najčešće izbegavaju bilo kakve sukobe jer se plaše sukoba sa osobljem kome ostavljaju dete iza zatvorenih vrata. Roditelji ne reaguju na slučajeve nasilja i druge nepravilnosti jer su dnevni boravci i stacionar jedine mogućnosti koje trenutno nudi sistem za ove osobe
- U većini dnevnih boravaka se ne radi ništa smisleno i strukturirano

- Prema odraslim osobama se u većini boravaka odnose kao da su deca te su i aktivnosti koje im se nude neprimerene njihovim potrebama i interesovanjima – daju im kockice da ih slažu, a zaposleni umesto korisnika (neprimeren izraz koji se koristi) prave neupotrebljive ukrase koje posle prodaju po dobrotvornim akcijama kako bi prikupili dodatni novac za dnevni boravak
- U dnevne boravke se upisuju deca, čime se krši Ustavom zagantovano pravo na osnovno obrazovanje
- Dnevni boravak u Diljskoj je namenjen deci do 16 god (koja treba da su uključena u vaspitno-obrazovni sistem), u njega su upisuju i sasvim mala deca
- Novi dnevni boravak u Šekspirovoj je predviđen za preko sto korisnika
- U dnevnim boravcima rade defektolozi i medicinske sestre – što je čist medicinski model i dovodi u pitanje deklarativnu posvećenost i primenu socijalnog modela, odnosno socijalni pristup koji kaže da nije problem u osobi koja ima invaliditet, već u sistemu koji osobama sa invaliditetom ne pruža iste mogućnosti kao drugima

Primeri za nerazumevanje procesa inkluzije u Srbiji:

- Ne podržavaju se inkluzivno orijentisani projekti zbog malog broja osoba koje su uključene u te projekte
- Izjava aktuelnog ministra rada i socijalne politike povodom otvaranja dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju u okviru Doma za decu bez roditeljskog staranja „Petar Radovanović“ u Užicu, gde je on istakao da je „otvaranje takvih i sličnih boravaka suština reforme socijalne zaštite“
- Retki dobri primeri započetih projekata za razvoj servisa za podršku nisu dobili dovoljnu podršku od strane vlasti tako da ne mogu da opstanu ili zavise od podrške iz inostranstva
- Novac poreskih obveznika i donatora namenjen osobama sa smetnjama se troši na krećenje upravnih zgrada, senzorne sobe, ultrazvukove, umesto na osmišljavanje programa podrške i uključivanje dece i odraslih sa invaliditetom u društvo.

SADRŽAJ

INKLUZIJA NIJE ISKLJUČIVANJE	3
ZANEMARENA KRIZA Ljudskih PRAVA	5
EVROPSKA SOCIJALNA POVELJA –	
MDAC PROTIV BUGARSKE	9
MDAC v. Bugarska	9
Važnost/primenjivost ove odluke	11
PRIMERI MITOVA O LJUDIMA	
SA MENTALNIM INVALIDITETOM	12
TORTURA KAO TERAPIJA	13
POLITIKA SOCIJALNOG UKLJUČIVANJA	16
SEKSUALNOST I SEKSUALNA EDUKACIJA	24
UPUTSTVA ZA STANDARDIZOVAN	
NEDISKRIMINATIVNI GOVOR I PONAŠANJE	30
KOMENTARI INICIJATIVE	
ZA INKLUZIJU VELIKIMALI NA PREDLOG	
ZAKONA O VOLONTIRANJU	32
ŠTA JE VOLONTIRANJE?	35
ZAŠTO VOLONTIRAM?	36
ŽENE SA INVALIDITETOM –	
NEVIDLJIVE ŽRTVE NASILJA	37
Rodne uloge i nasilje nad osobama sa invaliditetom	37
Žena sa invaliditetom - nevidljivo biće	37
Nasilje nad ženama sa invaliditetom	38
NASILJE U PORODICI	40
NEKA ZAPAŽANJA O DNEVNIM BORAVCIMA	43

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

304

BILTEN VelikiMali / glavni urednik Kosana
Beker . - 2010 (mart)- - Pančevo (Žarka
Zrenjanina 10) : Inicijativa za inkluziju
VelikiMali, 2010- (Beograd : Manuarta). - 21
cm

Mesečno. -
ISSN 1821-4916 = Bilten VelikiMali
COBISS.SR-ID 174451212